

Cyngor Sir Ynys Môn	
Adroddiad i:	Pwyllgor Gwaith
Dyddiad:	20fed Chwefror 2024
Pwnc:	Adroddiad Blynyddol ar y Cynllun Bioamrywiaeth
Aelod(au) Portffolio:	Cyng. Nicola Roberts Deilydd Portffolio Cynllunio, Gwarchod y Cyhoedd a Newid Hinsawdd
Pennaeth / Cyfarwyddwr Gwasanaeth:	Christian Branch, Pennaeth Gwasanaeth Rheoleiddio a Datblygu Economaidd
Awdur yr Adroddiad: Ffôn: E-bost:	Christian Branch Pennaeth Gwasanaeth Rheoleiddio a Datblygu Economaidd ChristianBranch@ynysmon.llyw.cymru
Aelodau Lleol:	Amherthnasol

A – Argymhelliad/Argymhellion a Rheswm/Rhesymau

Gofynnir i'r Pwyllgor Gwaith dderbyn yr adroddiad a chefnogi'r argymhellion.

Cyflwynodd Deddf yr Amgylchedd (Cymru) ddyletswydd bioamrywiaeth a chydnerthedd ecosystemau ehangach ar Awdurdodau Cyhoeddus (dyletswydd Adran 6). Fel rhan o ofynion y ddyletswydd, rhaid i Awdurdodau Cyhoeddus gyhoeddi adroddiad pob tair blynedd o 2019 ymlaen mewn perthynas â'r amcanion a nodir yn eu Cynlluniau Bioamrywiaeth.

Mae'r Adroddiad hwn yn nodi cynnydd y Cyngor Sir mewn perthynas â chwrdd ag amcanion y Cynllun Bioamrywiaeth dros y flwyddyn diwethaf. Mae'r adroddiad yn cynnig argymhellion ar sut i fodloni unrhyw amcanion neu gamau gweithredu sydd heb eu cyflawni.

B –Pa opsiynau eraill wnaethoch chi eu hystyried a pham wnaethoch chi eu gwrthod ac/neu fynd am yr opsiwn hwn?

Amherthnasol.

C - Pam fod hwn yn benderfyniad i'r Pwyllgor Gwaith?

Mae mabwysiadu Cynllun Bioamrywiaeth yn ofyniad statudol, fel y nodir yn adran 6 o Ddeddf yr Amgylchedd (Cymru) 2016. Pob tair blynedd, o 2019 ymlaen, rhaid i bob Awdurdod Cyhoeddus adrodd ar eu cynnydd tuag at gyflawni'r amcanion yn eu Cynlluniau unigol.

Ch - A yw'r penderfyniad hwn yn gyson â pholisi a gymeradwywyd gan y Cyngor llawn?

Mae cynnwys yr adroddiad blynyddol yn cyd-fynd â'r amcanion sydd wedi'u nodi yng Nghynllun y Cyngor (2023-28). Yn benodol, Newid Hinsawdd ac ymrwymiad y Cyngor 'i ymateb i'r argyfwng, a mynd i'r afael â newid a gweithio tuag at fod yn sefydliad sero net erbyn 2030'. Un ffrwd gwaith sydd wedi ei adnabod o dan yr amcan dan sylw yw 'rheoli ein tiroedd yn effeithlon i gefnogi adferiad natur a bioamrywiaeth'.

Mae'r adroddiad yn cyfeirio at y cynnydd a wnaed yn erbyn y Cynllun Bioamrywiaeth a fabwysiadwyd gan y Cyngor.

O safbwynt lles, fe all annog ein trigolion i ddefnyddio eu hamgylchedd naturiol a sicrhau manteision lles. Cydnabyddir yn gyffredinol bod treulio amser bob wythnos yn ymgolli ym myd natur yn gallu gwneud lles i iechyd meddwl a chorfforol pobl.

Mae bioamrywiaeth a'n tirwedd unigryw yn darparu sylfaen gadarn i economi'r Ynys. Er enghraifft, o safbwynt twristiaeth, bioamrywiaeth a thirwedd Ynys Môn yw un o'r prif nodweddion sy'n denu ymwelwyr i'r Ynys.

Trwy gyflawni'r camau gweithredu a amlinellir yn y cynllun gweithredu gellir atgyfnerthu bioamrywiaeth a bydd hyn, yn ei dro, yn gwella'r amodau a all gyfrannu at wella lles pobl Ynys Môn, sicrhau bod adnoddau bywyd yn dal i gael eu cyflenwi yn ogystal â darparu sylfaen gadarn ar gyfer cynnal economi'r Ynys.

D - A yw'r penderfyniad hwn o fewn y gyllideb a gymeradwywyd gan y Cyngor?

Bydd y Gwasanaeth Rheoleiddio a Datblygu Economaidd yn defnyddio ei adnoddau presennol i gydlynu a llywodraethu gweithgareddau a bydd pob Gwasanaeth o fewn y Cyngor Sir yn cyfrannu at y gwaith o gyflawni'r ddyletswydd hon. Yn unol ag adran 6 (1) o Ddeddf 2016 mae gan y Cyngor gyfrifoldeb corfforaethol dros sicrhau ei fod yn ceisio cynnal a gwella bioamrywiaeth wrth arfer swyddogaethau mewn perthynas â Chymru, ac wrth wneud hynny hyrwyddo cydnerthedd ecosystemau, i'r graddau y bo hynny'n gyson ag arfer y swyddogaethau hynny'n briodol.

Dd – Aseu'r effaith bosib (os yw'n berthnasol):

1	Sut mae'r penderfyniad hwn yn effeithio ar ein hanghenion tymor hir fel Ynys?	Bydd yn sicrhau bod cynnal a gwella bioamrywiaeth yn dod yn rhan annatod o benderfyniadau'r Cyngor, a thrwy hynny bydd yn sicrhau bod cenedlaethau'r dyfodol yn elwa o amgylchedd naturiol amrywiol yr Ynys yn ogystal â sicrhau manteision
---	---	---

Dd – Aseu'r effaith bosib (os yw'n berthnasol):		
		economaidd, cymdeithasol ac amgylcheddol.
2	A yw hwn yn benderfyniad y rhagwelir y bydd yn atal costau / dibyniaethau ar yr Awdurdod yn y dyfodol. Os felly, sut?	Gellir cyflawni arbedion drwy newid y modd y caiff asedau'r Cyngor eu rheoli a'u cynnal.
3	A ydym wedi bod yn cydweithio â sefydliadau eraill i ddod i'r penderfyniad hwn, os felly, rhowch wybod gyda phwy	Cydweithio mewnol ac ar draws gwasanaethau i ddatblygu'r adroddiad, a chydweithio ar yr argymhellion.
4	A yw dinasyddion Ynys Môn wedi chwarae eu rhan wrth ddrafftio'r ffordd hon ymlaen, gan gynnwys y rhai hynny y mae'r penderfyniad hwn yn cael effaith uniongyrchol arnynt. Esboniwch sut:-	Amherthnasol
5	Nodwch unrhyw effaith y gallai'r penderfyniad hwn ei gael ar y grwpiau a warchodir o dan Ddeddf Cydraddoldeb 2010.	Amherthnasol
6	Os yw hwn yn benderfyniad strategol, nodwch unrhyw effaith y gallai'r penderfyniad ei gael ar y rhai hynny sy'n profi anfantais economaidd-gymdeithasol.	Amherthnasol
7	Nodwch unrhyw effaith y gallai'r penderfyniad hwn ei gael ar gyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg ac ar beidio â thrin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg.	Amherthnasol

E –Gyda phwy wnaethoch chi ymgynghori?		Beth oedd eu sylwadau?
1	Prif Weithredwr / Tîm Arweinyddiaeth (TA) (Gorfodol)	
2	Cyllid / Adran 151 (Gorfodol)	
3	Swyddog Cyfreithiol / Monitro (Gorfodol)	
4	Adnoddau Dynol (AD)	
5	Eiddo	
6	Technoleg Gwybodaeth a Chyfathrebu (TGCh)	
7	Caffael	
8	Sgriwtini	
9	Aelodau Lleol	

F - Atodiadau:

Ff - Papurau Cefndir (cysylltwch ag awdur yr adroddiad am ragor o wybodaeth):

CYNGOR SIR
YNYS MÔN
ISLE OF ANGLESEY
COUNTY COUNCIL

ynysmon.llyw.cymru
anglesey.gov.wales

Deddf yr Amgylchedd (Cymru) 2016 Rhan 1 – Adran 6

Adroddiad Dyletswydd Bioamrywiaeth a Chydnerthedd Ecosystemau 2023

Mae'r ddogfen hon hefyd ar gael yn y Saesneg.
This document is also available in English.

Cyngor Sir Ynys Môn

cyngormon

cyngormon

cyngormon

Cynnwys

<u>Adran</u>	<u>Teitl</u>	<u>Tud(au)</u>
1	Cyflwyniad a Chyd-destun	3
2	Uchafbwyntiau, Prif Ganlyniadau a Materion	5
3	Astudiaethau Achos	14
4	Adroddiad Gweithredu	15
5	Adolygu Dyletswydd Adran 6	15
6	Argymhellion am Gamau ar gyfer y Dyfodol	17

<u>Atodiad</u>	<u>Teitl</u>	<u>Tud(au)</u>
1	Adroddiad Dyletswydd Bioamrywiaeth a Chydnerthedd Ecosystemau 2022 – Astudiaethau Achos	19
2	Adolygu'r Cynllun Gweithredu	42

1.0 Cyflwyniad a Chyd-destun

1.1. Gofynion statudol

1.1.1 Pwrpas yr adroddiad dan sylw yw nodi beth mae Cyngor Sir Ynys Môn (y Cyngor) wedi'i wneud i gydymffurfio gyda dyletswydd Adran 6 o Ddeddf yr Amgylchedd (Cymru), yn ystod y cyfnod rhwng 2022 a 2023. Paratowyd yr adroddiad gan y Gwasanaeth Rheoleiddio a Datblygu Economaidd, ac mae'n cynnwys mewnbwn Gwasanaethau eraill y Cyngor. Dyma gyflwyno ail Adroddiad Blynyddol gan y Cyngor.

1.1.2 Mae Adran 6 o Ddeddf yr Amgylchedd (Cymru) yn gosod dyletswydd ar Awdurdodau Cyhoeddus i 'geisio cynnal a gwella bioamrywiaeth' i'r graddau sy'n cyd-fynd ag arfer y swyddogaethau hynny'n briodol. Rhaid i Awdurdod Cyhoeddus gyhoeddi adroddiad ar yr hyn y mae wedi'i wneud i gydymffurfio â'r gofyniad hwn, cyn diwedd pob trydedd flwyddyn ar ôl 2019.

1.1.3 Mae Adran 7 o Ddeddf yr Amgylchedd yn ei gwneud yn ofynnol i Weinidogion Cymru gyhoeddi, adolygu a diwygio rhestrau o organebau byw a mathau o gynefinoedd yng Nghymru sydd, yn eu barn nhw, o'r pwysigrwydd mwyaf er mwyn cynnal a gwella bioamrywiaeth mewn perthynas â Chymru. Gelwir hon yn rhestr Adran 7.

1.2 Disgrifiad o Awdurdod Cyhoeddus mewn perthynas â bioamrywiaeth

1.2.1 Mae'r Cyngor yn dod o fewn y diffiniad o Awdurdod Cyhoeddus, ac o ran adrodd ar gamau sy'n gysylltiedig â'i Gynllun Bioamrywiaeth, mae ganddo fwy o faich. Mabwysiadwyd y Cynllun ar ôl ei adrodd i Bwyllgor Gwaith y Cyngor ar 25 Ionawr 2021. Gellir gweld y cynllun drwy ddilyn y ddolen isod:

[Cynllun-Bioamrywiaeth.pdf \(llyw.cymru\)](#)

1.3 Graddfa Ofodol a Lle

1.3.1 Mae Ynys Môn yn ynys sy'n cwmpasu ardal o tua 700km² ac sy'n cynnwys trefi a phentrefi bychain gan fwyaf. Mae poblogaeth yr ynys ychydig yn is na 69,000 o bobl.

1.3.2 Mae gan yr ynys forlin o tua 225km gyda'r rhan fwyaf ohoni wedi'i dynodi'n Ardal o Harddwch Naturiol Eithriadol (AHNE). Yn ogystal â hyn, mae'r ynys a'r môr o'i chwmpas yn destun nifer o ddynodiadau ecolegol rhyngwladol a chenedlaethol, ac mae'n enwog am ei chynefinoedd a'i rhywogaethau. Mae'r ddaear arbennig a geir yno yn cael ei chydabod drwy ei dynodi fel Geoparc Byd-eang UNESCO ac, fel Ynys, mae ein bioamrywiaeth yn wahanol i ardaloedd eraill yn y DU, mewn ambell ffordd.

1.3.3 Mae tirlun Ynys Môn, ei hadnoddau naturiol a'i hasedau, yn ogystal â chynnal cymunedau lleol cryf, yn sylfaen i fioamrywiaeth cyfoethog ac amrywiol.

1.4 Darparu Gwasanaeth Cyhoeddus

- 1.4.1 Mae'r Cyngor yn aelod statudol o Fwrdd Gwasanaeth Cyhoeddus (BGC) Gwynedd a Môn. Sefydlwyd Byrddau Gwasanaeth Cyhoeddus i wella llesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol yr ardal gan gryfhau cydweithio ar draws gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru. Mae'r BGC yn:
- a) Asesu cyflwr llesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol yr ardal; a
  - b) Gosod amcanion penodol i wneud y mwyaf o gyfraniad y byrddau gwasanaeth cyhoeddus i'r nodau llesiant.
- 1.4.2 Cyhoeddodd y BGC Gynllun Llesiant Lleol yn 2023 ac un o'r negeseuon allweddol a nodwyd ynddo oedd yr angen i warchod a gwella bioamrywiaeth a chynefinoedd naturiol, tra'n cynyddu ac annog mynediad cyfartal i'n hamgylchedd naturiol.
- 1.4.3 Mae'r Cyngor yn cymryd rhan yn y broses Datganiad Ardal sy'n cael ei arwain gan Gyfoeth Naturiol Cymru, ac mae wedi cyfrannu at baratoir Datganiad ar gyfer Gogledd Orllewin Cymru. Mae'r datganiadau ardal yn arwain polisi a phrosiectau sy'n canolbwyntio ar yr heriau, risgiau a'r cyfleoedd ar gyfer rheoli adnoddau naturiol mewn ffordd gynaliadwy. Cafodd Datganiad Ardal Gogledd Orllewin ei gymeradwyo'n swyddogol ar 1 Ebrill 2020 a gellir ei weld trwy ddilyn y ddolen isod:

[Cyfoeth Naturiol Cymru / Datganiad Ardal Gogledd-orllewin Cymru \(naturalresources.wales\)](https://naturalresources.wales)

1.5 Sut mae gwella bioamrywiaeth yn cyfrannu at swyddogaethau ac amcanion strategol CSYM

- 1.5.1 Mae'r Cyngor wedi cyhoeddi Cynllun y Cyngor am y cyfnod 2023-28. Mae'r Cynllun yn nodi chwe amcan strategol. Un o'r rhain yw Newid Hinsawdd ac ymrwymiad y Cyngor 'i ymateb i'r argyfwng, a mynd i'r afael â newid a gweithio tuag at fod yn sefydliad sero net erbyn 2030'. Un ffrwd gwaith sydd wedi ei adnabod o dan yr amcan dan sylw yw 'rheoli ein tiroedd yn effeithlon i gefnogi adferiad natur, bioamrywiaeth a chloi carbon ble'n bosib'. Gellir gweld y Cynllun presennol drwy' ddilyn y ddolen ganlynol:

[Cynllun y Cyngor 2023 i 2028 \(llyw.cymru\)](https://llyw.cymru)

1.6 Prif bolisiau, amcanion, dangosyddion perfformiad a threfniadau monitro

1.6.1 Mae sawl dogfen gorfforaethol a Gwasanaeth-benodol gan y Cyngor sy'n gosod sylfaen polisi cadarn ar gyfer cynnal a gwella bioamrywiaeth. Mae darpariaeth fonitro yn rhan o'r dogfennau hyn. Yn eu plith mae:

- a) Cynllun y Cyngor 2023-28
- b) Tuag at Gynllun Sero Net 2022-25
- c) Cynllun Llesiant Gwynedd a Môn 2023-28
- d) Cynlluniau Darparu Gwasanaeth Unigol
- e) Cynllun Datblygu Lleol ar y Cyd

1.7 Trefniadau llywodraethu o ran gweithredu dyletswydd adran 6

1.7.1 Mae gan Bennaeth Rheoleiddio a Datblygu Economaidd reolaeth gorfforaethol a chyfrifoldeb gweithredol cyffredinol mewn perthynas â gweithredu dyletswydd Adran 6. Mae'r Pennaeth Gwasanaeth yn adrodd i Dîm Arweinyddiaeth y Cyngor arno. O safbwynt gwleidyddol, yr Aelod Portffolio dros Gynllunio, Gwarchod y Cyhoedd a Newid Hinsawdd sy'n gyfrifol am hyrwyddo bioamrywiaeth o ystyried natur y rôl a'r rhyngweithio rhyngddo â'r portffolio amgylcheddol ehangach. Yn ychwanegol, mae'r Cynllun Gweithredu sydd wedi'i gynnwys yn y Cynllun Bioamrywiaeth yn gosod camau penodol ar gyfer Gwasanaethau eraill o fewn y Cyngor.

1.7.2 Trwy fabwysiadu'r Cynllun Bioamrywiaeth, gwnaeth Pwyllgor Gwaith y Cyngor hynny ar y sail y byddai adroddiad blynyddol yn cael ei gyflwyno i'r Pwyllgor Gwaith i roi gwybodaeth am y cynnydd i fodloni'r amcanion y cytunwyd arnynt ar gyfer y Cynllun.

1.7.3 Mae'r Cyngor yn cynnig ffurfio grŵp gyda swyddogion o bob gwasanaeth yn ystod 2024 er mwyn monitro, adolygu ac addasu'r camau a osodwyd yn y Cynllun Gweithredu, a sicrhau bod y camau hyn yn parhau'n gyfredol a pherthnasol. Defnyddir y data monitro i lywio gofynion adrodd i'r dyfodol.

2.0 Uchafbwyntiau, Prif Ganlyniadau a Materion

2.1 Camau bioamrywiaeth allweddol

2.1.1 Mae sail polisi'r Cyngor wedi ei gryfhau trwy Gynllun y Cyngor, gan sicrhau fod materion bioamrywiaeth yn derbyn y sylw perthnasol. Yn ystod y flwyddyn ddiwethaf cymeradwywyd Cynlluniau'r AHNE a Chyrchfan. Unwaith eto mae'r rhain yn cryfhau'r sail polisi, ac yn rhoi sylfaen amlycach ar gyfer materion bioamrywiaeth.

2.1.2 Yn wleidyddol, mae'r Aelod Portffolio Cynllunio, Gwarchod y Cyhoedd a Newid Hinsawdd yn gyfrifol am hyrwyddo bioamrywiaeth. Byddwn yn trefnu cyfarfodydd chwarterol rheolaidd rhwng yr aelod portffolio a'r uwch swyddog perthnasol er mwyn rhoi diweddariad ar ddatblygiadau pwysig, yn enwedig mewn perthynas â phrosiectau bioamrywiaeth.

2.1.3 Mae Partneriaeth Natur Leol (PNL) Ynys Môn yn sefydliad allweddol i sicrhau bod camau bioamrywiaeth yn dod i sylw'r gymuned ehangach. Mae amrywiaeth yr aelodau'n fodd o sicrhau bod gwybodaeth ynghylch bioamrywiaeth yn cael ei

rhannu'n eang. Anogir aelodau i feithrin syniadau ar gyfer prosiectau cyfoethogi y gellir eu hystyried ar gyfer cyllid Lleoedd Lleol ar gyfer Natur. Mae'r Cyngor yn goruchwyllo dyfarniad arian grant i bartneriaid o'r gronfa Lleoedd Lleol ar gyfer Natur. Ers ei gyflwyno, mae'r gronfa wedi dosbarthu gwerth £1m mewn arian grant i nifer o brosiectau, fel y nodwyd yn y tabl isod. Darperir astudiaethau achos yn Atodiad 1.

Blwyddyn Ariannol	Prosiectau partner	Prosiectau'r Cyngor	Prosiectau Cronfa Her	Cyfanswm
2020-21	£40,785	£37,465	Amherthnasol	£78,250
2021-22	£47,179	£24,900	£167,000	£239,079
2022-23	£101,070	£32,050	Amherthnasol	£133,120
2023-24	£167,510	£190,000	£198,177	£555,687
	£356,544	£284,415	£365,177	£1,006,136

Tabl 1: Dyfarniadau grant Lleoedd Lleol ar gyfer Natur 2020-2

- 2.1.4 Yn ogystal â gweithio gyda phartneriaid presennol, mae Swyddog Bywyd Gwylt yr Awdurdod Lleol yn annog aelodau newydd i ymuno â'r PNL drwy rwydweithio. Mae trafodaethau cadarnhaol wedi'u cynnal gyda CADW a'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol, a bu i gyflwyniad a ddarparwyd ar gyfer cangen Môn o Un Llais Cymru, sef y prif sefydliad ar gyfer cynghorau tref a chymuned yng Nghymru, annog ddiddordeb mewn ymaelodi â PNL Ynys Môn.
- 2.1.5 Mae gwaith sylweddol a ariannwyd gan Gronfa Her PNL, wedi digwydd gyda phrosiect allweddol Clegir Mawr. Mae'n cynnig ffordd o asesu adferiad y cyn safle ysbwriel hwn yn gynefin bywyd gwylt. Yn ychwanegol at hyn, gellir ei ddefnyddio fel ased addysgiadol a all gynnig lleoliad cynefin mosaig fel bo myfyrwyr yn dod i ddeall cyd-ddibyniaeth rhywogaethau ar fathau penodol o gynefinoedd, a bod yn ganolfan astudio werthfawr ar gyfer ymchwil.
- 2.1.6 Ni ellir tanseilio'r pwysigrwydd o allu defnyddio cofnodion ecolegol. Oherwydd hyn, mae'r Cyngor Sir wedi cwblhau sawl cytundeb lefel gwasanaeth (CLG) gwahanol gyda Cofnod, y Ganolfan Cofnodion Amgylcheddol Lleol (LERC) ar gyfer gogledd Cymru. Drwy gael mynediad at y data hwn, gellir llywio gwaith neu brosiectau penodol lle amheuir bod rhywogaethau sydd wedi'u diogelu yn bresennol a/neu mae lliniaru yn hanfodol.

2.2 Canlyniadau cadarnhaol ar gyfer iechyd, cydlyniant cymunedol a buddion economaidd.

- 2.2.1 Yn dilyn cyfnod pandemig Covid-19 a'r amser yn dilyn hynny bu gostyngiad yn nifer yr ymwelwyr i safleoedd y Cyngor. Gallwn gadarnhau fod niferoedd blynyddol yn cynyddu'n ôl erbyn hyn. Mae cynnydd yn nifer yr ymwelwyr yn cefnogi'r ddamcaniaeth fod treulio amser ym myd natur o fudd i lesiant meddyliol ac iechyd corfforol.

2.2.2 Profwyd bod darparu rhandiroedd ar dir sy'n eiddo i'r Cyngor hefyd yn fuddiol i lesiant a chydlyniant cymdeithasol yn ogystal â bod yn hafan ar gyfer bywyd gwyllt, gan ddarparu cynefin gwerthfawr i beillwyr yn arbennig. Ar hyn o bryd mae gan yr Ynys 9 safle rhandiroedd, gyda 3 ohonynt ar dir sy'n eiddo i'r Cyngor Sir neu ar brydles, gyda rhai eraill yn cael eu darparu ar safleoedd Cynghorau Tref/Cymuned. Mae'r Cyngor yn ystyried datblygu safle rhandiroedd newydd pellach.

2.2.3 Mae Cynllun y Cyngor (2023-28-22) yn cydnabod gwerth amgylchedd naturiol yr Ynys, pwysigrwydd diogelu'r ased hwn a'i gyfraniad presennol a phosibl ar greu Ynys Môn fydd sy'n iach a llewyrchus, lle gall bobl ffynnu.

2.2.4 Er nad yw wedi'i anelu'n uniongyrchol at wella bioamrywiaeth, mae prosiect sy'n argymhell rhagnodi gwyrdd yn cael ei redeg gan Wasanaeth Cefn Gwlad y Cyngor gan ddefnyddio cyllid Cronfa Datblygu Cynaliadwy (CDC) i drefnu gweithgareddau coetir i bobl na fyddai'n cael mynediad atynt fel arall. Nod y prosiect: yw

- gwella iechyd a llesiant pobl drwy ragnodi cymdeithasol i weithgareddau rheolaidd mewn coetiroedd, sy'n cynnwys gweithgarwch corfforol, maeth a sgiliau coetir;
- hybu dealltwriaeth o'r AHNE a diddordeb ynddi; Tîm Cefn Gwlad/AHNE.

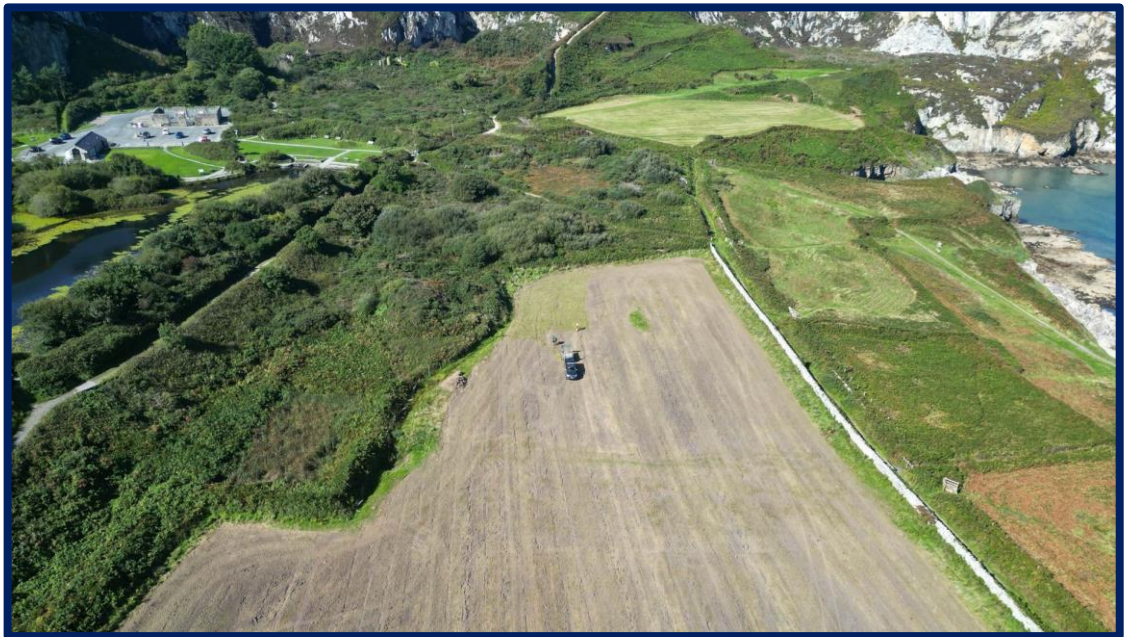
Cynhelir y prosiect gan Grŵp Coetir Cymunedol Llyn Parc Mawr, un o'r partneriaid PNL.

Prosiect Aforn Wygyr ymhle bu cydweithio rhwng ffermwyr lleol a'r Cyngor i leihau nitradau a rhyddheir i ddŵr afonydd

2.3 Arbedion cost ac arbedion effeithlonrwydd

2.3.1 Gall adolygu arferion gweithio ac ysgogi newid arwain at welliannau o ran bioamrywiaeth, yn ogystal ag arbed costau hefyd. Gweler enghraifft o newid o'r fath sy'n arbed costau o fewn y rhaglen radical rheoli ymylon. Mae lleihau cysondeb torri gwellt yn arbed costau ac mae hefyd yn hybu bioamrywiaeth drwy gynyddu nifer yr ardaloedd cynefin. Mae gan wasanaethau'r Cyngor, sydd â chyfrifoldebau dros dir, ddi-ddordeb pellach mewn ardaloedd o weirgloddiau blodau gwyllt a chreu cynefinoedd er mwyn sefydlu gweirgloddiau blodau gwyllt mewn ardaloedd glaswellt a fyddai'n cael eu torri'n rheolaidd fel arall, heb unrhyw effaith fuddiol ar fioamrywiaeth.

Gosod blodau gwyllt o ffynonellau lleol ym Mharc Gwledig Morglawdd Caergybi

Gwaith paratoi ar gyfer blodau gwyllt ar 13 o gylchfannau Ynys Môn

2.3.2 Ar gyfartaledd, amcangyfrifir bod y newidiadau mewn trefniadau torri gwellt wedi arbed oddeutu £7,000 i'r Cyngor bob blwyddyn rhwng 2010 a 2022. Mae'r cynnydd sylweddol diweddar mewn tanwydd yn golygu nad yw'r arbedion cystal ag y gallent fod, ond maent yn dal i gael eu cyflawni. Mae'r tabl isod yn dangos graddfa'r rhaglen Rheoli Cadwraeth a Thorri.

Adroddiad ar Ardaloedd Rheoli Torri Cadwraeth 2019-20				
Rhif CMA	Lleoliad	Amrywiaeth rhywogaethau	Rheolaeth	Hyd yr ymyl a reolwyd
1	Tal Poncau, Dwyran	Cofnodwyd 63 rhywogaeth planhigion: 88 tegeirian coch y gwanwyn eleni.	Dim toriad yn yr haf, 2 ystodau yn yr Hydref	200m
2	Lon Cwrt, Dwyran	64 rhywogaeth gan gynnwys briallu, fioledau a 148 tegeirian coch y gwanwyn.	Dim toriad yn yr haf, 2 ystodau yn yr Hydref	100m
3	Lon Bacsia, Llangefn	52 rhywogaeth gan gynnwys troed y golomen, tegeirian coch y gwanwyn a tegeirian cyffredin.	Dim toriad yn yr haf, 2 ystodau yn yr Hydref Toriad cadwraeth yn y gaeaf.	100m
4	Tyddyn Philip, Brynteg	105 rhywogaeth gan gynnwys brawdlys gwaedlyd, cor-rosynau a chlafrllys y maes .	Dim toriad yn yr haf, 2 ystodau yn yr Hydref. Toriad cadwraeth. Rheolaeth rhedyn.	100m
5	Frigan, Brynteg	92 rhywogaeth gan gynnwys brawdlys gwaedlyd, cor-rosynau a gludlys codrwrth	Dim toriad yn yr haf, 2 ystodau yn yr Hydref. Toriad cadwraeth.	100m
6	A5025, Pentraeth	63 rhywogaeth gan gynnwys tegeirian gyffredin, tegeirian llydanwyrdd wedi ail-y addeddangos	Torri ymylon yn yr haf, yn cael ei dorri a'i felio neu'n cael ei gribinio ym mis Medi	
7	Tyddyn Waen, Talwrn	115 rhywogaeth gan gynnwys tegeirian coch y gwanwyn a tegeirian cyffredin a briallu.	Dim toriad yn yr haf, 2 ystodau yn yr Hydref. Ffermwr yn torri ymylon a gwrychoedd ym mis Medi	600m
8	Bryn Gors, Talwrn	98 rhywogaeth gan gynnwys tegeirian cyffredin, amrhydlwyd cyffredin, llysiâu'r milwr coch.	Dim toriad yn yr haf, 2 ystodau yn yr hydref.	100m
9	Tan y Bryn, Brynsiencyn	56 rhywogaeth gan gynnwys tegeirian coch y gwanwyn, briallu a chlust yr ewig.	Dim toriad yn yr haf, 2 ystodau yn yr hydref + toriad cadwraeth.	100m
10	Pant y Bugail, Marianglas	54 rhywogaeth gan gynnwys tegeirian coch y gwanwyn a chaineirianau.	Dim toriad yn yr haf, 2 ystodau yn yr hydref.	500m
11	Ty Mwdwal, Dwyran	Amserlen ar gyfer ffosydd gyda llyffaint, madfall ddŵr a llygod dŵr.	Yn cael eu torri yn yr haf a'r Hydref. Torri gwrychoedd yn yr Hydref.	
12	A5025 Benllech Cross	66 rhywogaeth gan gynnwys briallu, tegeirian cyffredin a marjoram.	Dim toriad yn yr haf, 2 ystodau yn yr hydref. Toriadau cadwraeth, tynnu chwyn.	150m
13	Ty'n Pistyll, Llanddona	Safle gyda rhywogaeth prin – Gorfanhadlen Fawr – parasitig ar Eithin.	Dim toriad yn yr haf, 2 ystodau yn yr hydref a thoriadau cadwraeth.	20m

14	Cyffordd Rhos Llanestyn, Llanddona	Dim rhestr fanwl o blanhigion ar gael ond amrywiaeth dda o flodau carreg galch	Dim toriad yn yr ha fond angen ei dorri'n glir yn yr Hydref.	
15	Ffordd Osgoi, Cemaes	111 rhywogaeth wedi cael eu cofnodi gan gynnwys sawl tegeirian arall	Llethr ddim yn cael ei dorri yn yr haf. Yn cael ei dorri'n glir i frig y llethr. Chwyn yn cael eu cribinio a'u tynnu	100m
16	Stone Science, Talwrn	74 rhywogaeth wedi'u cofnodi gan gynnwys briallu Mair, llysiau'r llwynog a mantell Fair.	Dim toriad yn yr haf.	
17	Comin, Marianglas	Amrywiaeth dda o blanhigion glaswelltir carreg galch gan gynnwys tegeirian coch y gwanwyn, cor-rosynau a chlychlys llydanddail.	Mae sawl plot wedi'i farcio â cherrig gwyn. Cânt eu torri yn yr Hydref yn unig gan adael i'r planhigion flodeuo.	
18	Tywyn Aberffraw, Aberffraw	Amrywiaeth dda o blanhigion glaswelltir twyni, gan gynnwys sawl rhywogaeth o degeirian.	Dim toriad yn yr haf. Dau ystodau rheolaidd yn yr Hydref.	
19	Bwrdd Arthur, Llanddona	Amrywiaeth dda o blanhigion carreg galch gyda chlafrllys y maes, dant y pysgod a darnau helaeth o gor-rosynau cyffredin.	Dim toriad yn yr haf. 2 ystodiad yn yr Hydref a thoriad cadwraeth i reoli miaren	400m
20	Safle bach ar lôn gul i'r gogledd o Talwrn	Wedi'i sefydlu i ddiogelu'r unig safle ger ffordd ar gyfer tegeirian y broga	Ddim yn cael ei dorri yn yr haf. Gosod amddiffynwyr ymylon i ddiogelu rhag difrod gan gerbydau amaethyddol.	
21	Ffordd Maelog, Rhosneigr	59 rhywogaeth wedi'u cofnodi gan gynnwys tegeirian pyramid, mandon lās yr yd, briwydd felen, rhwyddlwyn-y-maes-gwyrdd a gwenithwellt caled	Dim toriad yn yr haf, ond bydd angen torri canol y gweirglodd ym mis Medi.	

Tabl 2: Ardaloedd Rheoli Cadwraeth 2019-20

2.3.3. Gellir cyflawni arbedion ac arbedion effeithlonrwydd drwy reoli neu gael gwared ar rywogaethau ymledol. Yn achos Jac y Neidiwr, mae fwyaf amlwg ger glannau afonydd, ac wrth gael gwared ohono, caniateir llystyfiant brodorol i dyfu ar lannau afonydd a darperir sicrwydd yn y pridd. Byddai Jac y Neidiwr wedi gallu ansefydlogi glannau am ei fod yn marw dros y gaeaf ac yn amlygu'r ddaear moel. Gall llifogydd a chasgliad o waddod amlygu ymhellach i lawr yr afon gan arwain at gostau rheolaeth i'r Cyngor .

2.3.4 Gall defnyddio gwirfoddolwyr i wneud gwaith megis clirio rhywogaethau ymledol a chasglu ysbwriel ddarparu buddion i fioamrywiaeth a hynny drwy gynnal cynefinoedd, yn ogystal ag arbed costau. Defnyddir llafur gwirfoddolwyr yn eang o fewn swyddogaeth AHNE a Chefn Gwlad y Cyngor er mwyn cwblhau prosiectau o'r fath. Yn ychwanegol at hyn, bydd gwaith cyffelyb gydag ysgolion yn cael yr un buddion o ran bioamrywiaeth ac arbedion/arbedion

effeithlonrwydd ar yr un pryd â chynnig buddion addysgiadol lle mae gweithgareddau o'r fath yn mynd i'r afael ag anghenion cwricwlaidd.

2.4 Prif ffactorau sy'n hwyluso camau gweithredu bioamrywiaeth

2.4.1 Mae ailgynnull Fforwm Bywyd Gwyllt Ynys Môn fel Partneriaeth Bioamrywiaeth Lleol (PNL) Ynys Môn wedi bod yn gam arwyddocaol i hwyluso camau bioamrywiaeth llwyddiannus yn y gymuned. Mae PNL Ynys Môn yn gorff sy'n cynnwys nifer o gyrff gwahanol sy'n cynrychioli sbectrwam amrywiol o ddiddordebau. Mae ei gylch gwaith yn cynnwys:

- a) Llunio partneriaethau traws-sector;
- b) Adeiladu capasiti;
- c) Gweithgareddau lleol sy'n diwallu anghenion lluosog gan gyflawni blaenoriaethau NRAP;
- d) Adeiladu'r sylfaen dystiolaeth;
- e) Eirioli a dylanwadu;
- f) Olyniaeth.

2.4.2 Derbyniwyd cyllid refeniw yn 2023-24 i gyflogi cynorthwydd i gefnogi'r Cydlynnydd LNP, er mwyn adeiladu capasiti a chanolbwyntio'n well ar ddatblygu a gweithredu prosiectau bioamrywiaeth.

2.4.3 Fel y soniwyd eisoes, mae cael mynediad at ddata ecolegol cyfredol yn allweddol ar gyfer gweithredu yn y maes bioamrywiaeth, sef bwriad y CLA gyda LERC Cofnod.

2.4.4 Mae cydweithio â sefydliadau eraill yn gallu darparu prosiectau mwy gyda buddion bioamrywiaeth gwell. Mae prosiect *Wild Landfill* yn fenter gydweithredol rhwng y Cyngor, Cyngor Gwynedd a Chyfoeth Naturiol Cymru. Mae'n ceisio sicrhau'r amodau gorau posibl ar gyfer bioamrywiaeth mewn safleoedd tirlenwi sydd wedi'u capio, ac mae wedi arwain at waith sylweddol yn safleoedd Penhesgyn a Chlegir Mawr (gan gynnwys plannu 24,000 o goed). Mae gan y safleoedd sydd wedi'u gwella y gallu i fod yn adnoddau addysgiadol ar gyfer ysgolion a cholegau lleol.

2.5 Rwystrau rhag gweithredu

Deall gofynion Adran 6

2.5.1 Mae'r angen i ddeall y cyfrifoldebau sydd wedi'u gosod gan Adran 6 yn hanfodol os yw'r Ddyletswydd am ei chyflawni'n gywir. Rydym dal o'r farn y byddai sefydlu grŵp o swyddogion traws-wasanaeth yn ffordd effeithiol o wneud hyn. Mae hyn yn flaenoriaeth sydd angen ei chwblhau yn y Cynllun Gweithredu. Bu diffyg capasiti o fewn y Cyngor yn ystod y flwyddyn diwethaf i yrru'r gwaith yn ei flaen. Mae ymrwymo i sefydlu grŵp traws-Wasanaeth bellach yn flaenoriaeth er mwyn adnabod rôl a chyfrifoldebau, ac amserlenni pendant ar gyfer y gwaith.

2.5.2 Mae hyfforddiant ar faterion bioamrywiaeth yn hanfodol er mwyn meithrin dealltwriaeth mewn perthynas â dyletswydd Adran 6. Mewn perthynas â hyn, mae trefniadau i gynnal digwyddiad hyfforddi mewnol ar gyfer swyddogion/aelodau etholedig perthnasol yn allweddol er mwyn addysgu a chodi ymwybyddiaeth am faterion bioamrywiaeth.

Mynediad at ddata ecolegol

2.5.3 Gall diffyg mynediad at ddata, neu ddim mynediad o gwbl, gael effaith andwyol ar lwyddiant prosiect. Oherwydd hyn, roedd cwblhau'r broses CLA gyda Cofnod yn gam allweddol bwysig.

Newid Hinsawdd

2.5.4 Yn gryno, mae UNESCO yn disgrifio'r berthynas rhwng newid yn yr hinsawdd a bioamrywiaeth fel a ganlyn:

Climate change is a major driver of biodiversity erosion, and loss of biodiversity also accelerates climate change processes, as the capacity of degraded ecosystems to assimilate and store CO₂ tends to decrease. Humanity therefore has a global responsibility to address these two challenges and the interactions between them.

<https://www.unesco.org/en/climate-change/biodiversity>

2.5.5. Bu i'r Cyngor ddatgan argyfwng hinsawdd ym mis Medi 2020 ac ymrwymodd y Cyngor i fod yn sefydliad Carbon Niwtral erbyn 2030. Mae'r Cynllun Bioamrywiaeth yn cydnabod y cysylltiadau amlwg rhwng newid hinsawdd a bioamrywiaeth wrth osod yr amcan canlynol:

Cysylltu manteision bioamrywiaeth â Strategaeth Newid Hinsawdd, agenda datgarboneiddio a rhaglenni lleihau gwastraff/ailgylchu

2.5.6 Mae Cynllun Sero Net y Cyngor yn ail-gyfleu'r gydnabyddiaeth hon wrth restru defnydd tir a bioamrywiaeth ymhlith ei brosiectau ac ymyriadau i helpu i gyrraedd targedau Sero Net erbyn 2030. Oherwydd hyn, mae'r Cynllun yn ymrwymo i wella amrywiaeth bioamrywiaeth ar dir y Cyngor, gwella niferoedd coed ar dir y Cyngor a datblygu seilwaith werdd newydd.

Colli cynefin a diraddio

2.5.7 Mae colli a diraddio cynefinoedd yn deillio o arferion sy'n anghydnaws â natur cynefinoedd megis defnyddiau diwydiannol neu ddatblygiadau eraill. Mae'r prosiectau a grybwyllwyd yn flaenorol yng Nghlegir Mawr a Phenhesgyn yn enghraifft o brosiect sy'n ceisio mynd i'r afael â gwaith adfer cynefinoedd ac atal diraddio.

Llygredd

2.5.8 Gall llygredd fod ar sawl ffurf a gall pob un effeithio'n negyddol ar fyd natur. Mae Partneriaeth Awyr Dywyll wedi cyhoeddi "Goleuo Da", canllaw goleuo da ar gyfer busnesau a chymunedau i atal tarfu ar fywyd gwylt, yr effaith ar iechyd pobl

ac i fynd i'r afael ag effeithiau newid hinsawdd. O ran effaith goleuadau amhriodol ar fywyd gwylt, mae'r ddogfen yn nodi:

Mae planhigion ac anifeiliaid yn dibynnu ar gylch dyddiol y Ddaear o olau a thywyllwch i reoli ymddygiadau sy'n cynnal bywyd fel atgenhedlu, maeth, cwsg ac amddiffyn rhag ysglyfaethwyr. Mae tystiolaeth yn dangos bod golau artiffisial yn y nos yn cael effeithiau negyddol a marwol ar lawer o greaduriaid gan gynnwys amffibiaid, adar, mamaliaid, pryfed a phlanhigion. Mae dros 60% o fywyd gwylt yn y DU yn dibynnu ar dywyllwch i oroesi.

Goleuo Da (Partneriaeth Awyr Dywyll 2022)

2.5.9 O ran lleihau llygredd aer ac effaith allyriadau cerbydau yn benodol, mae'r Cyngor wedi ehangu ei fflyd o gerbydau trydan. Mae gan Gwasanaeth Cefn Gwlad yr Awdurdod dri cherbyd trydan, ac fe gafodd dau ohonynt (car a fan) eu hariannu drwy grant a roddwyd gan Lywodraeth Cymru. Cerbyd cyfleustodau yw'r llall a ariannwyd drwy grant gan Cyfoeth Naturiol Cymru. Mae'r cerbydau hyn yn cael eu defnyddio'n rheolaidd gan staff y Gwasanaeth.

Rhywogaethau Ymledol

2.5.10 Rhywogaethau ymledol yw rhai o'r prif bethau sy'n bygwth bywyd gwylt brodorol. Gall effaith rhywogaethau ymledol ar ein heconomi a'n hecosystemau naturiol fod yn gostus iawn gyda llawer o'n gweithgareddau masnachol, amaethyddol a hamdden yn dibynnu ar ecosystemau brodorol iach. Mae'r Cyngor yn cymryd rhan mewn sawl prosiect (gweler Atodiad 1) sy'n ceisio mynd i'r afael â'r broblem hon.

2.5.11 Mae'r swyddogaeth AHNE a Chefn Gwlad ynghlwm â sawl prosiect sy'n ceisio rheoli neu gael gwared ar rywogaethau ymledol. Yn eu plith mae:

- Mae Partneriaeth Jac y Neidiwr Ynys Môn wedi datblygu rhaglen waith sy'n targedu'r rhywogaeth wrth ei wraidd o fewn ardaloedd dalgylch ar yr Ynys, gyda chymorth gwirfoddolwyr, contractwyr a pherchnogion tir / tirseiddianwyr.
- Mae prosiect Afonydd Menai yn cynnwys gwarchod a chodi ymwybyddiaeth o ddwy rywogaeth blaenoriaeth Adran 7, sef llygod pengrwn y dŵr a dyfrgwn, yn bennaf drwy weithio i reoli'r Minc Americanaidd anfredorol sy'n ymledu.
- Pwrpas Prosiect Achub Ein Gwiwerod yw gwarchod gwiwerod coch rhag bygythiad gwiwerod llwyd.

2.5.12 Mae'r system dylunio yn ffordd o reoli rhywogaethau ymledol mewn cyd-destun datblygiad tir. Gellir defnyddio amodau cynllunio yn y cyd-destun hwn i atal rhywogaethau ymledol rhag sefydlu neu ymledu wrth wneud gwaith datblygu. Gall amodau o'r fath ofyn am Asesiad Risg Bioddiogelwch a chynlluniau monitro tymor hir er mwyn rheoli unrhyw ddigwyddiad posibl.

Peryglu Bioddiogelwch

- 2.5.13 Mae bioddiogelwch yn cyfeirio at fesurau sy'n ceisio atal organebau niweidiol (e.e. firysau, bacteria, ac ati) rhag sefydlu a/neu ledaenu i anifeiliaid a phlanhigion er mwyn lleihau'r risg o drosglwyddo clefyd heintus. Mae dau enghraifft yn berthnasol i fioddiogelwch ar yr Ynys ar hyn bryd, sef clefyd coed ynn (ADB) a Ffliw Adar. Mae'r clefydau'n peri risgiau sylweddol i iechyd a diogelwch pobl ac anifeiliaid a'r dirwedd. Mae ADB yn benodol yn peri bygythiad sylweddol i gynefin ac i'r rhywogaethau niferus o fflora a ffawna y gwyddom sy'n dibynnu ar goed ynn.
- 2.5.14 I ddechrau, roedd y Cyngor yn cyflogi Cydlynnydd ADB i fynd i'r afael ag effeithiau'r clefyd, ond mae'r swydd wedi'i ehangu i Reolwr Prosiect ADB, gyda chyfrifoldebau dros sicrhau y gall y sir wella o effeithiau'r clefyd.
- 2.5.15 Gall Ffliw Adar ledaenu i'r boblogaeth adar gwyllt a gwelwyd hyn mewn rhannau eraill o'r DU a'r effaith ddinistriol a gafodd. Pwysleisiodd Prif Swyddog Milfeddygol Cymru bod y fath achos yn cadarnhau'r angen i bawb sy'n cadw dofednod ac adar caeth eraill gadw at y lefelau uchaf o fioddiogelwch er mwyn atal y clefyd rhag lledaenu.

Adnoddau Staff

- 2.5.16 Profodd y Cyngor heriau wrth recriwtio ecolegydd cymwys addas ar ôl i'r Ymgynghorydd Ecolegol adael ei swydd ym mis Medi 2022 ac mae'n adlewyrchu heriau recriwtio sy'n gyffredin ar draws y rhanbarth a thu hwnt. Fel y cyfeirir isod mae'r angen i adnabod a chytuno ar adnoddau i arwain ar y Cynllun Biomrywiaeth o fewn y Cyngor, a chytuno ar drefniadau llywodraethu a rheoli mewnol.

3.0 Astudiaethau Achos

- 3.1 Mae'r Cyngor wedi cynnal nifer o brosiectau sy'n ymwneud â bioamrywiaeth a gwella cynefinoedd dros y cyfnod 2019-23, ac mae rhai ohonynt wedi cael eu crybwyll yn gynharach yn yr adroddiad hwn. Mae prosiectau o'r fath wedi cael eu hariannu'n bennaf, boed hynny'n rhannol neu'n gyfan gwbl, drwy grantiau a gafwyd o wahanol ffynonellau megis Lleoedd Lleol ar gyfer Natur (Gwyrddio'r Ystâd Gyhoeddus), y Gronfa Datblygu Cynaliadwy (SDF) a grantiau'r Gronfa Adferiad Gwyrdd.
- 3.2 Mae prosiectau wedi amrywio o ran maint ac effaith gyda'r canlyniad disgwylidig ar gyfer bioamrywiaeth yn gymesur â maint y prosiect. Mae Atodiad 1 yr adroddiad hwn yn canolbwyntio ar brosiectau penodol a gynhaliwyd ac mae'r astudiaethau achos hyn yn cynnig cipolwg ar natur amrywiol y gwaith a wnaed i wella bioamrywiaeth dros wahanol safleoedd a gyda disgwyliadau â ffocws o ran cyflawni canlyniadau penodol.
- 3.3 Yn ogystal â chynnal prosiectau gan y Cyngor yn unig, mae'r Cyngor hefyd wedi cyfrannu at ddull aml-asiantaeth o fynd i'r afael â rhai prosiectau sy'n gysylltiedig

â bioamrywiaeth. Bydd yr astudiaethau achos yn Atodiad 1 yn rhoi blas o'r amrywiaeth o brosiectau a gynhaliwyd a'r canlyniadau disgwylidig mewn perthynas â gwella bioamrywiaeth.

4.0 Adroddiad Gweithredu

- 4.1 Nodwyd chwe amcan sy'n ymwneud â'r Cynllun Gweithredu Adferiad Natur yn y Cynllun Gweithredu o fewn y Cynllun Bioamrywiaeth Corfforaethol ac mae diwedd y cyfnod adrodd yn amser priodol i asesu i ba raddau y cyflawnwyd nhw. Bydd y cynnydd a nodir yn sail ar gyfer adolygu'r Cynllun, yn gyfle i ddiweddarau amcanion presennol a gosod amcanion newydd a chysoni'r amcanion hynny i gynlluniau eraill a fabwysiadwyd gan y Cyngor, yn bennaf Cynllun y Cyngor, y Cynllun Tuag at Sero Net a chynlluniau gwasanaeth unigol.
- 4.2 Neilltuodd y Cynllun Bioamrywiaeth sawl cam ar gyfer pob un o'r chwe amcan a rhestrodd y rhain ar ffurf tabl gyda phob cam gweithredu wedi'i neilltuo i swyddog arweiniol a/neu Wasanaeth penodol. Roedd mesurau perfformiad a chanlyniadau disgwylidig hefyd ynghlwm wrth bob cam gweithredu. Yn hytrach nag adolygu pob cam gweithredu o fewn corff yr adroddiad, nodir yn Atodiad 2 o'r adroddiad y cynnydd a wnaed i gyflawni'r camau gweithredu a gweithio tuag at gyflawni'r amcanion cyffredinol. Pan nad yw disgwyliadau'n cael eu bodloni, gwneir argymhellion ynghylch sut y dylid ymdrin â'r rhain.
- 4.3 Yn gyffredinol, gall yr adroddiad hwn ddod i'r casgliad bod llawer o'r camau a restrir yn y Cynllun Gweithredu wedi cael eu cyflawni'n llawn neu'n rhannol gan gyfrannu tuag at gyflawni'r amcanion. Fodd bynnag, mae rhai camau allweddol yn parhau i gael sylw, ac mae'r rhain yn ffurfio rhan o'r argymhellion sydd i ddilyn.

5.0 (Casgliadau) Adolygu Dyletswydd Adran 6

- 5.1 Mae'r ddyletswydd Adran 6 yn gosod gofyniad penodol ar Awdurdodau Cyhoeddus i gynnal neu wella bioamrywiaeth i'r graddau y bo hynny'n gyson ag arfer y swyddogaethau hynny'n briodol. Wrth wneud hynny, rhaid i Awdurdodau Cyhoeddus hefyd geisio 'hyrwyddo cydnerthedd ecosystemau'. Drwy fabwysiadu Cynllun Bioamrywiaeth mae'r Cyngor wedi cydnabod camau perthnasol a fydd yn cyfrannu tuag at gyflawni'r ddyletswydd.
- 5.2 Yn gyffredinol, ystyrir bod y Cyngor yn cyflawni ei gyfrifoldebau yn hyn o beth i gynnal a gwella bioamrywiaeth drwy:
- a) Baratoi a mabwysiadu Cynllun Bioamrywiaeth sy'n gosod camau clir sy'n cynnig sail ar gyfer cynnal a gwella bioamrywiaeth;
  - b) Alinio'r Cynllun gyda chynlluniau/polisiau eraill y Cyngor gan osgoi meysydd gwrthdaro posibl o ran bodloni amcanion a osodwyd e.e. Cynllun Sero Net;
  - c) Adnabod ffyrdd o newid arferion gweithio a fydd yn elwa bioamrywiaeth yn ogystal ag arwain at arbedion costau/effeithlonrwydd ar gyfer yr Awdurdod;

- d) Sefydlu cysylltiadau gweithio cryf gyda phartneriaid allanol a cheisio'r ffrydiau ariannu priodol (yn bennaf drwy'r PNL, ond hefyd drwy gydweithio ag asiantaethau eraill) er mwyn cyflwyno prosiectau a mentrau sy'n canolbwyntio ar gynnal neu wella bioamrywiaeth;
- e) Rheoli safleoedd natur lleol er mwyn datblygu bioamrywiaeth;
- f) Mynd i'r afael â rhywogaethau ymledol sy'n effeithio'n negyddol ar ein rhywogaethau brodorol;
- g) Adfer a/neu greu cynefin newydd fel ffordd o wella'r amrywiaeth o rywogaethau sy'n gallu byw mewn ardaloedd o'r fath;
- h) Lle bo'n bosibl, mynd i'r afael â bygythiadau i fioamrywiaeth leol;
- i) Gweithio gyda sefydliadau addysgiadol a diwylliannol i annog diddordeb mewn bioamrywiaeth a chodi ymwybyddiaeth o gael amgylchedd sydd â mwy o fioamrywiaeth;
- j) Annog gwirfoddoli o fewn mentrau sy'n seiliedig ar natur; a
- k) Sicrhau bod cynigion datblygu yn cynnig gwelliannau o ran bioamrywiaeth.

- 5.3 Dylid amcanu i ddatblygu ar y cryfderau hyn, gan sicrhau bod Dyletswydd Adran 6 yn cael ei chyflawni'n effeithiol gan y Cyngor .
- 5.4 Mae'r Cyngor wedi profi ei fod yn bartner cryf o ran cyflwyno amrywiaeth eang o brosiectau'n ymwneud â bioamrywiaeth. Mae hyn yn gosod meincnod ar gyfer cynnal perfformiad yn ogystal â chanolbwyntio ar yr amcan o gynnig buddion i fioamrywiaeth a mynd i'r afael ag effeithiau'r argyfwng natur a gyhoeddwyd gan Lywodraeth Cymru ar 30 Mehefin 2021.
- 5.5 Mae diwedd y cyfnod adrodd cyntaf ar gyfer y Cynllun Bioamrywiaeth yn rhoi cyfle i adolygu cynnwys y Cynllun ac ystyried a yw'r camau a osodwyd ar y dechrau i fodloni'r chwe amcan NRAP yn dal yn berthnasol, a ellir cael gwared ar rai wrth eu cwblhau neu a oes angen newid camau er mwyn bodloni heriau sy'n newid, neu heriau newydd.

6.0 Argymhellion ar gyfer y dyfodol

- 6.1 Er bod y Cyngor o'r farn ei fod yn cyfrannu at ddyletswydd adran 6 yn eithaf, mae'n cydnabod fod sawl cam pellach a nodwyd yn y Cynllun Bioamrywiaeth angen eu bodloni. Mae'r rhain wedi'u nodi isod, a byddant yn cael eu hystyried yn flaenoriaethau y dylid ymdrin â nhw yn ystod y cyfnod yn dilyn cyhoeddi'r adroddiad hwn. Dylid nodi fod yr argymhellion isod yn gyson efo'r rhai a nodwyd yn ystod y cyfnod adrodd ddiwethaf.

Argymhelliad 1: Cryfhau capasiti, dealltwriaeth a pherchnogaeth o faterion Bioamrywiaeth

Cryfhau capasiti i ddelio â materion sy'n gysylltiedig â bioamrywiaeth o fewn y Cyngor, yn ogystal ag adnabod cyfleoedd i gydweithio (yn fewnol ac allanol) i sicrhau y gallwn ymgymryd â rhaglenni newydd a rhai presennol. Mae'r argymhelliad yma'n cefnogi Argymhelliad 3 sydd eisiau sicrhau gwell dealltwriaeth a pherchnogaeth ar draws Gwasanaethau'r Cyngor.

Rheswm: Angen sicrhau capasiti digonol er mwyn delio â materion yn ymwneud â bioamrywiaeth o fewn y gwasanaethau wrth ymgymryd â phrosiectau a mentrau sy'n ymwneud â bioamrywiaeth a fydd yn sicrhau bod y Cyngor yn gallu dangos cynnydd wrth fynd i'r afael â'r ddyletswydd bioamrywiaeth, codi ymwybyddiaeth o'i gyfrifoldebau mewn perthynas â gwella bioamrywiaeth, a'i fuddion o safbwynt ymateb i newid hinsawdd a'r agenda sero net.

Argymhelliad 2: Strwythur Monitro Bioamrywiaeth ac Adrodd

Sefydlu strwythur adrodd ffurfiol o fewn pob Gwasanaeth ynghylch y camau i gynnal neu wella bioamrywiaeth, sy'n cyd-fynd efo Cynlluniau Darparu pob Gwasanaeth a'r aliniad efo Cynllun y Cyngor. Cynnig fod mesur ar Fioamrywiaeth yn cael ei gynnwys fel un o fesurau perfformiad yn y Sgorfwrdd Corfforaethol newydd.

Rheswm: Gall diffyg data sylfaenol, sy'n ein galluogi i fesur llwyddiant camau penodol, effeithio ar asesu cyfraniad y camau hynny tuag at wella bioamrywiaeth. Dylid cyflwyno'r data a gasglwyd i ffurfio'r adroddiad blynyddol i'r Pwyllgor Gwaith.

Argymhelliad 3: Sefydlu Grŵp Traws-wasanaeth i arwain ar faterion Bioamrywiaeth

Ffurfiio grŵp o swyddogion traws-wasanaeth i sicrhau bod y gwaith o gynnal neu wella bioamrywiaeth yn parhau'n ystyriaeth wrth ffurfio'r rhaglenni gwaith a'r gweithgareddau. Codi ymwybyddiaeth o'r Ddyletswydd ar lefel Penaethiaid Gwasanaeth a gofyn i bob Gwasanaeth ymrwymo ac adnabod swyddogion priodol i gyfrannu at gyfarfodydd grŵp rheolaidd. Ni fu cynnydd ar yr argymhelliad dan sylw yn ystod y flwyddyn ddiwethaf oherwydd materion capasiti, a chan fod Cynllun y Cyngor newydd bellach wedi ei fabwysiadu byddwn yn rhoi ystyriaeth i ba grwpiau presennol gall y grŵp dan sylw adrodd iddo/ alinio gydag, i osgoi dyblygu gwaith.

Rheswm: Bydd neilltuo adnoddau i arwain a chyfrannu at y gwaith yn hanfodol ar gyfer parhau i gyflawni Dyletswydd adran 6 yn effeithiol. Mae'n bwysig gweithio'n agos ar draws y Gwasanaethau i'r perwyl hwn.

Argymhelliad 4: Hyfforddiant

Cynnig hyfforddiant priodol ar faterion sy'n ymwneud â bioamrywiaeth i reolwyr, swyddogion ac aelodau etholedig perthnasol. Cyfuno efo rhaglenni hyfforddiant perthnasol fel Newid Hinsawdd ble fod hynny'n bosibl.

Rheswm: Mae'n rhaid ymdrin â'r diffyg dealltwriaeth o Ddyletswydd Adran 6 er mwyn sicrhau bod gofynion y ddyletswydd yn cael eu rhoi ar waith ym mhob maes perthnasol.

Argymhelliad 5: Archwilio Bioamrywiaeth ac Adolygu Dogfennau Polisi

Gwneud archwiliad bioamrywiaeth o adeiladau a thirddaliadaeth y Cyngor, ac asesu cynlluniau corfforaethol/gwasanaeth a dogfennau polisi perthnasol i sefydlu graddfa'r ystyriaeth ar gyfer yr ymdriniaeth â bioamrywiaeth mewn perthynas â darparu elfennau gweithredol o'r Gwasanaeth. Bydd angen sicrhau'r aliniad rhwng y gwaith dan sylw â Cynlluniau AHNE a Chyrfan, Y Cynllun Datblygu newydd a Cynllun Tuag at Sero Net.

Rheswm: Deall yr amrywiaeth o fioamrywiaeth sydd o ddiddordeb sy'n bresennol ar ystâd y Cyngor, a darparu sylfaen data ar gyfer asesu effeithiolrwydd y camau sydd wedi'u cynnwys yn y Cynllun Bioamrywiaeth. Sicrhau bod dogfennau polisi perthnasol yn cynnwys cyfeiriad at y Ddyletswydd mewn perthynas â chynnal neu wella bioamrywiaeth.

Argymhelliad 6: Cydweithio

Ceisio cyfleoedd i gydweithio ag asiantaethau eraill er mwyn cyflwyno prosiectau mwy a all gynnig buddion eang i fioamrywiaeth.

Rheswm: Cyflwyno gwelliannau bioamrywiaeth ar raddfa fwy

Adroddiad Dyletswydd ar Fioamrywiaeth a Chadernid Ecosystemau

2023

Astudiaethau Achos

Astudiaeth Achos: Plannu a thirlunio

Teitl y Prosiect:	Pencadlys Glas – gwella bioamrywiaeth ar dir swyddfa'r Cyngor
Cyfnod y Prosiect:	Haf/Hydref
Arweinydd y Prosiect /Gweithgaredd:	Cyngor Sir Ynys Môn
Ffynhonnell Gyllido:	Lleoedd Lleol ar gyfer Natur (LILLaN) - Glasu'r Stad Gyhoeddus
Dyranid Grant:	£25,000

Pwrpas y prosiect oedd cyflwyno mesurau i wella bioamrywiaeth ar dir o amgylch prif Swyddfeydd Cyngor Sir Ynys Môn a'r llyfrgell yn Llangefni.

Er bod nifer sylweddol o goed yn yr ardal hon lle cynhelir amrywiaeth o rywogaethau, yn blanhigion a chreaduriaid, braidd yn dameidiog oeddynt a'r teimlad oedd y gellid gwella'r sefyllfa i greu cynefin gwell, cyfoethocach ar gyfer bioamrywiaeth. Ystyriwyd bod troi ardaloedd o'r glaswelltir yn ddolydd blodau gwyllt yn arbennig o bwysig i gynnal pryfed peillio. Gallai rhywogaethau nodedig a ystyriwyd ac a welwyd ar y safle elwa yn sgil gwaith gwella'r cynefin; yn eu plith glas y dorlan, y wiwer goch a'r dyfrgi.

PRIF AMCANION

- Gwella ardaloedd o gynefin trwy gynyddu nifer y coed, gwella gwrychoedd sydd eisoes yno a phlannu rhai newydd i leihau'r mannau tameidiog.
- Plannu rhywogaethau brodorol sydd fwyaf buddiol i fywyd gwyllt. Bydd hyn yn sicrhau bwyd a lloches trwy gydol y flwyddyn.
- Sicrhau bod y gwaith yn ddymunol i'r llygad ac yn hawdd cael ato. Dengys tystiolaeth y gall amgylchedd ffyniannus, llawn bywyd gwyllt fod o fudd i iechyd corfforol a meddyliol pobl

Ardal 1

Plannu pedair coeden (1.75 - 2 fetr) sy'n tyfu'n gymharol fach (megis coed bedw, crafol neu grabas) ar y llethr serth y tu ôl i brif adeilad swyddfa'r cyngor i gydymffurfio â choed sy'n cael eu plannu ar gloddiau glaswelltog, serth eraill yn y cyffiniau. Bydd rhes o gwyrwail coch (40 o blanhigion) hefyd yn cael eu plannu i greu gwrych newydd i gyd-fynd â gwrychoedd sydd eisoes yn yr ardal.

Ardal 2

Plannu 50m² o dywyrch blodau gwyllt ar dir moel a phlannu chwe choeden (1.75 -2 metr).

Ardal 3

Plannu tua thair (1.75 - 2 fetr) coeden sy'n tyfu'n gymharol fach, megis coed bedw, crafol neu grabas ar y glaswellt ar hyd ochr y ffordd, gan sicrhau na fydd y coed, wrth gael eu plannu, yn atal traffig sy'n defnyddio meysydd parcio'r cyngor rhag gweld. Mae'n bosib, hefyd, blannu tair coeden arall ar yr ymyl laswelltog gyfagos.

Ardal 4

Llenwi bylchau yn y gwrychoedd cwyrwial coch sydd eisoes yno drwy blannu tua 20 o blanhigion (60cm). Plannu rhagor o wrychoedd cwyrwial coch neu wrychoedd tebyg (30 o blanhigion) ar ddwy ochr y ffens, lle mae'r generadur.

Ardal 5

Llenwi bylchau yn y gwrychoedd ffawydd trwy blannu tua 20 o blanhigion (60cm). Plannu deg coeden (1.75 – 2 fetr) ar y boncen laswelltog o flaen gwrych ffawydd ac ar yr ymyl laswelltog y tu ôl i wrych ffawydd. Plannu llecynnau o flodau gwyllt (30m²) ar fannau glaswelltog ger mynedfa swyddfeydd y cyngor.

Ardal 6

Plannu 220m² o dywyrch blodau gwyllt rhwng y gwrychoedd ger prif adeilad swyddfa'r Cyngor.

Ardal 7

Plannu 50m² o dywyrch blodau gwyllt ger y bont yn y maes parcio.

Ardal 8

Plannu 800m² o dywyrch blodau gwyllt a phlannu 30 o goed (1.75-2 metr) o rywogaethau brodorol cymysg ar y glaswellt rhwng y llyfrgell a swyddfeydd y cyngor. Bydd yn rhaid gwasgaru'r coed yn eang er mwyn cynnal arddull "parcdir" agored. Plannu 30 metr o goed cyll (40 planhigion) i greu gwrych yn erbyn ffens y llyfrgell.

Ardal 9

Plannu 120m² o dywyrch blodau gwyllt o amgylch mynedfa'r llyfrgell ac ar laswellt uchel i lawr ochr yr adeilad ger y ffordd.

Manylion cynhyrchion / rhywogaethau i'w defnyddio yn y prosiect.

TYWYRCH BLODAU GWYLLT – TIRLUN CYMYSGEDD O 34

- Mae tywyrch yn cynnwys 34 o flodau gwyllt a gweiriau brodorol y DU, o leiaf 75% yn flodau gwyllt.
- Yn addas ar gyfer amrywiaeth o fathau pridd.
- Pob cais tirlunio o 30m² i 10,000m².
- Yn gallu goddef cysgod a sychder.
- Dim angen llawer o waith cynnal a chadw – un i ddau doriad y flwyddyn.

Ymhlith y rhywogaeth fwyaf toreithiog yn y cymysgedd mae:

Enw Cyffredin	Enw Gwyddonol
Peradyl yr Hydref	<i>Scorzoneroides autumnalis</i>
Cribau San Ffraid	<i>Stachys officinalis</i>
Pysen y Ceirw	<i>Lotus corniculatus</i>
Llyisiau'r Poer	<i>Silene vulgaris</i>
Melynydd	<i>Hypochaeris radicata</i>
Cramenog	<i>Centaurea nigra</i>
Suran	<i>Rumex acetosa</i>
Ffacbysen faethol	<i>Vicia sativa ssp. segetalis</i>
Llin y Llyfant	<i>Linaria vulgaris</i>

COED MAWR A DYFIR MEWN POTIAU (175-200CM)

- Yr holl rywogaethau brodorol
- Bydd y maint mwy yn cael effaith uniongyrchol ar y safle

Ymhlith y rhywogaethau i'w hystyried (os ydynt ar gael) mae:

Enw Cyffredin	Enw Gwyddonol
Derwen ddigoes	<i>Quercus petraea</i>
Gwernen	<i>Alnus glutinosa</i>
Celynnen	<i>Ilex aquifolium</i>
Bedwen Arian	<i>Betula pendula</i>
Criafolen	<i>Sorbus acuparia</i>
Criafolen wen	<i>Sorbus aria</i>
Surianen ddu	<i>Prunus avium</i>
Pisgwydden deilen fach	<i>Tilia cordata</i>
Ywen	<i>Taxus baccata</i>
Pinwydden	<i>Pinus sylvestris</i>
Masarnen Fach	<i>Acer campestre</i>

COED LLAI A DYFIR MEWN CELLOEDD (60CM)

- Yr holl rywogaethau brodorol
- Bydd y rhai llai yn cael eu defnyddio i gau i mewn yn bennaf

Ymhlith y rhywogaethau i'w hystyried (os ydynt ar gael) mae:

Enw Cyffredin	Enw Gwyddonol
Collen	<i>Corylus avellana</i>
Cwyrwialen goch	<i>Cornus alba</i>
Ffawyddden	<i>Fagus sylvatica</i>

Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol

Rhoddwyd y cynllun ar waith ym mis Medi 2019. Methodd un goeden a bydd yn rhaid cael un arall yn ei lle er nad yw ei lleoliad yn cael effaith ar brif ran y cynllun, sef o amgylch prif faes parcio'r swyddfa. Mae'r planhigion a ddefnyddiwyd i gau'r bylchau yn y gwrych cwyrwial coch i gyd wedi cymryd a byddant yn cyflawni eu pwrpas yn weddol brydlon.

Eginodd y dolydd blodau gwyllt yn llwyddiannus ac maent wedi esgor ar olygfeydd trawiadol o flodau gwyllt dros y ddau haf diwethaf, gan sicrhau golygfa ddeniadol i'r rhai sy'n dod i mewn i safle'r cyngor. Y bwriad yw cynyddu'r arwynebedd lle plennir blodau gwyllt ar dir ger y Llyfrgell Gyhoeddus. Mae'r ardal hon yn cynnwys tir ar lethr serth ac arno laswellt wedi'i dorri. Bydd llwybrau, lle bydd y gwair wedi'i dorri, ar hyd y llecynnau o flodau gwyllt ac yn ei wneud yn amgylchedd dymunol i'r cyhoedd ac aelodau'r staff gerdded drwyddo. Y bwriad, hefyd, yw gosod meinciau/byrddau picnic yn yr ardal hon fel bod modd i aelodau'r staff gymryd eu hegwyll mewn amgylchedd dymunol, yn enwedig yn ystod y gwanwyn a'r haf.

Astudiaeth Achos: Rheoli Ymylon	
Teitl y Prosiect:	Polisi Torri Ymylon Ffyrdd
Cyfnod y Prosiect:	Parhaus
Arweinydd y Prosiect /Gweithgaredd:	Cyngor Sir Ynys Môn (Gwasanaeth Priffyrdd, Eiddo a Gwastraff)
Ffynhonnell Gyllido:	Cyllideb y gwasanaeth
Dyranid Grant:	Amherthnasol
<p>Mae polisi torri gwair presennol y Cyngor yn nodi bod ymylon ffyrdd Dosbarth I a II yn cael eu torri deirgwaith yn ystod y tymor tra bod ymylon ffyrdd Dosbarth III a ffyrdd di-ddosbarth yn cael eu torri ddwywaith. Mae nifer y toriadau ar ffyrdd gwledig wedi gostwng ers 2010 o ganlyniad i gyfyngiadau cyllidebol ond, hefyd, gyda golwg ar annog blodau gwyllt i dyfu a sefydlu cynefin hanfodol i fywyd gwyllt ar rwydwaith ffyrdd yr Ynys.</p> <p>Caiff ymylon ffyrdd eu torri'n bennaf er mwyn diogelu defnyddwyr y ffyrdd. Heb waith rheoli a chynnal a chadw gofalus, byddai ymylon yn gordyfu a mieri a phrysglwyni'n cymryd drosodd a byddai eu gwerth bioamrywiaeth yn lleihau o'r herwydd. Mae rheoli ymylon ffyrdd gwledig yn rheolaidd yn helpu i gynyddu amrywiaeth rhywogaethau ac yn atal rhywogaethau sy'n cystadlu yn erbyn ei gilydd, megis gweiriau, rhag "mygu" blodau gwyllt.</p> <p>Mae ymylon ffyrdd Dosbarth III a IV yn cael eu torri ddwywaith y flwyddyn gyda'r toriad cyntaf, fel arfer, yn dechrau ar ddechrau'r haf gyda'r ail doriad yn cael ei wneud yn gynnar yn yr hydref. Yn ystod y ddau gylch, dim ond llain 1m sy'n cael ei dorri ar bob ffordd o'r fath, yn enwedig ar briffyrdd lle ceir cyfoeth o rywogaethau.</p> <p>Nid oes llawer o werth cynefin i'r metr cyntaf yn ôl o ymyl y ffordd gerbydau o ystyried pa mor agos ydynt at y ffyrdd y mae cerbydau'n teithio arnynt. Mae'r trydydd cylch yn doriad llawn ac yn digwydd ar ddiwedd cylch bywyd y blodau a phan fyddant wedi gosod eu had. O'r herwydd, mae golygfeydd trawiadol o flodau gwyllt i'w gweld ar y rwydwaith priffyrdd ac mae'r rhain yn ffynhonnell gyfoethog o baill a neithdar i bryfed peillio drwy gydol misoedd y gwanwyn a'r haf.</p> <p>Nid yn unig y mae'r rhaglen dau doriad yn ffrwyno twf glaswellt ac yn ailgyflenwi banc hadau'r blodau gwyllt, mae, hefyd, yn gwella diogelwch defnyddwyr ffyrdd, yn lleihau'r baich rheoli dros amser ac yn arbed arian.</p> <p>Mae'r Cyngor wedi ymgynghori ag Ymddiriedolaeth Natur Gogledd Cymru (yr Ymddiriedolaeth) mewn perthynas â'r gwaith hwn ac wedi llunio cynllun penodol sy'n gwarchod bywyd gwyllt mewn ardaloedd penodol. Mae'r Ymddiriedolaeth yn llwyr gefnogi polisi presennol y Cyngor o dorri glaswellt ymylon priffyrdd. Yn ogystal, mae'r awdurdod wedi bod yn cydweithio â'r Ymddiriedolaeth ers nifer o flynyddoedd i reoli 20 o lecynnau unigol o ymyl ffyrdd, yn benodol ar gyfer bywyd gwyllt. Mae'r safleoedd dan sylw wedi eu marcio ar y briffordd gyda thriongl gwyn ac, ar rai ymylon, mae'r glaswellt sy'n cael ei dorri'n cael ei symud o'r safle yn ystod y gaeaf er mwyn atal blodau gwyllt rhag gwasgaru yn y tymor dilynol.</p> <p>Amcangyfrifir bod gweithredu'r polisi wedi sicrhau arbedion o tua £7,000 y flwyddyn.</p>	
Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol	Yn sgil gweithredu'r polisi hwn gwelwyd yn sicr gynnydd mewn blodau gwyllt ar ymylon priffyrdd ac mae hyn wedi bod yn allweddol yn nhwf cynefinoedd bywyd gwyllt, yn enwedig i beillwyr. Mae'n bolisi sydd wedi llwyddo i gyflawni ei ganlyniadau arfaethedig, nid yn

	unig o ran cyflawni arbedion cost/effeithlonrwydd ond, hefyd, o ran gwella'r amodau i fioamrywiaeth ffynnu.
--	---

Astudiaeth Achos: Creu/Adfer Cynefin

Teitl y Prosiect:	Adfer Cynefin Clegir Mawr
Cyfnod y Prosiect:	Haf 2021 gyda gwaith rheoli ac ôl-ofal parhaus
Arweinydd y Prosiect /Gweithgaredd:	Cydweithrediad y Cyngor (Gwasanaeth Rheoli Gwastraff a Chynllunio) a Chyfoeth Naturiol Cymru
Ffynhonnell Gyllido:	Cronfa Her Prosiect y Tirlun a Natur (Clegir Mawr)
Dyranid Grant:	£167,000 yn ogystal â £32,050 ychwanegol ar gyfer gwaith gwella

Ariannodd y grant waith adfer byd natur ar gyfanswm o 133 erw o dir ac roedd y prosiect yn seiliedig ar y prosiect arddangos blaenllaw ar safle tirlenwi Penhesgyn ar Ynys Môn a'r ddau safle tirlenwi, Ffridd Rasmus a Llwyn Isaf, yng Ngwynedd.

Roedd yr ased cyfalaf a grëwyd yn cynnwys 10 erw o reoli dolydd blodau gwyllt a 10 erw o gynefin coetir brith (plannu coed) ac yn cynyddu cysylltedd a maint y tirlun. Cyfunwyd hyn â gwaith adfer ecosystem pridd, creu llanerchau a phyllau/gwalau i annog mwy o amffibiaid, pryfed a mamaliaid brodorol, megis Llygod y Dŵr. Mae'r cynllun yn gwneud y mwyaf o'r cynnydd mewn bioamrywiaeth trwy greu cynefinoedd brith, annog cynefin cyfoethog ac amrywiol ar y cyrion, cynyddu faint o ddŵr gaiff ei storio a charbon ei ddal ar y safle, yn ogystal â chynyddu bioamrywiaeth.

Mae'r contractwyr a ariannwyd trwy'r grant i blannu tua **10,000** o goed a llwyni, yn cynnal Asesiad o'r Effaith ar yr Amgylchedd (sy'n statudol ar gyfer pob cynllun plannu mawr), dolydd blodau gwyllt, rheoli, gan gynnwys peiriannau ar gyfer rheoli dolydd a chynaeafu hadau, a seilwaith ar gyfer rheoli stoc ar gyfer arferion pori cynaliadwy. Roedd angen arolygon gan Ymgynghorwyr Ecologol hefyd i sicrhau'r canlyniadau amgylcheddol cywir ar gyfer y safle a mesur llwyddiant ar ddiwedd y rhaglen.

Roedd y prosiect hwn yn ddilyniant o brosiect arddangos blaenllaw tebyg /cyntaf i Gymru gyda'r Cyngor yn Safle Tirlenwi Caeddig Penhesgyn. Mae hyd at **10,000** o goed a llwyni wedi'u plannu, mae gwrychoedd a ffiniau wedi'u hehangu a'u hadfer, ecosystemau carbon a phridd wedi'u gwella, dŵr wedi'i storio a'i buro, pyllau wedi'u ffurfio a bioamrywiaeth wedi'i gwella, ymhlith llawer o ganlyniadau eraill. O ystyried y prosiect blaenllaw a roddwyd ar waith yn Safle Tirlenwi Penhesgyn, roedd yn hysbys bod y dull yn gweithio. Mae'r prosiect wedi ehangu'r fenter lwyddiannus hon ac mae'n dangos bod y dull hwn bellach yn dempled posibl ar gyfer creu cynefinoedd a chysylltedd ar draws Cymru gyfan, gan fod safleoedd tirlenwi yn hollbresennol yn y tirlun. Ymgysylltwyd â sawl partner ar draws y trydydd sector ac â phrifysgolion, awdurdodau lleol, gwleidyddion a Chyfoeth Naturiol Cymru gan greu templed ar gyfer creu cynefinoedd helaeth ar safleoedd tir llwyd ac ar laswelltir cysylltiedig wedi'i wella ledled Cymru.

Ariannodd y grant fynediad i'r safle fel bod modd creu pyllau a gwalau, i brysgwydd ymledu, rheoli dolydd a phori stoc. Cafodd brigiad creigiog, sy'n bwysig oherwydd ei gynefin botanegol sensitif, ei warchod gan ffensys fel na fyddid yn sathru arno a chafwyd llwyfan i bobl sefyll arno.

Targedwyd 'mesurau cymedrol' y Prif Weinidog yn rhan o'r cynnig hwn. Ymateb i'r argyfwng newid hinsawdd, cynyddu maint a hyd dolydd blodau gwyllt a chynyddu'r gallu i gynaeafu a dosbarthu blodau gwyllt a hadau coed trwy *Plantlife* a grwpiau cymunedol. Llwyddwyd i ddal carbon a storio pridd trwy sefydlu cynefin brith, llawn carbon ar draws 133 erw ar y safle. Datblygwyd nifer o ecosystemau trwy reoli amodau oedd eisoes yno. Yn ogystal, plannwyd hyd at **10,000** o goed newydd brodorol. Mae'r cynefin brith hwn sydd wedi'i ddatblygu ac sy'n

cynnwys cynefin ymylol helaeth, yn gwella gwerth bioamrywiaeth y safle tirlenwi caeedig. Trwy greu'r ardal hon, mae wedi cynyddu cysylltedd rhwng cynefinoedd tebyg sydd eisoes yn yr ardal a chynyddu bioamrywiaeth.

Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol

Gyda'r Gronfa Her gychwynnol yn gweithio'n llwyddiannus i raddau helaeth, sicrhawyd cyllid ychwanegol trwy Leoedd Lleol ar gyfer Natur i greu a gwella cynefin penodol ymhellach i rywogaethau a ganfuwyd i bresennol drwy arolygon yn y flwyddyn ariannol flaenorol. Roedd y gwaith hwn yn canolbwyntio'n bennaf ar wella nodweddion dŵr y safle, newid rheolaeth y glaswelltir mewn ychydig o feysydd allweddol, a pharhau ag arolygon ecolegol mawr eu hangen.

Cafwyd swm bach iawn o arian ychwanegol hefyd i ddylunio a gosod arwyddion newydd a gwella mynediad at ddeunyddiau addysgol am ddim ar gyfer safleoedd tirlenwi gwyllt.

Yn 2023, cynhaliwyd y digwyddiad cyhoeddus cyntaf ar y safle gydag Ymddiriedolaeth Natur Gogledd Cymru a Chefn Gwlad Kehoe. Gwerthwyd y tocynnau'n gyflym iawn a gwnaeth y mynychwyr yn glir y byddai mwy o ddigwyddiadau'n boblogaidd.

Mae'r safle hefyd wedi cynnal nifer o brosiectau ymchwil a gynhaliwyd gan fyfyrwyr Prifysgol Bangor, gyda phrosiectau newydd yn dechrau eleni.

Bydd cyllid parhaus yn bwysig i sicrhau rheolaeth hirdymor briodol ar y safle ac i ddiogelu'r asedau sydd eisoes wedi'u sefydlu.

Mae angen trwydded bori arbenigol tymor hwy i ganiatáu pori cadwraeth di-dor ar y safle. Mae hyn nid yn unig yn rhatach na thorri gwair, ond bydd yn caniatáu cynnydd cyflymach mewn bioamrywiaeth ar y safle.

Astudiaeth Achos: Creu/Adfer Cynefin	
Teitl Prosiect:	Creu Cynefin ym Mhenesgyn
Amserlen Prosiect:	2021-25
Arweinydd Prosiect/Gweithgarwch:	Cyfoeth Naturiol Cymru
Ffynhonnell Ariannu:	Grant Economi Gylchol Llywodraeth Cymru/ Grant Partneriaethau Natur Lleol/Grant Adfer Mawndir Cyfoeth Naturiol Cymru/Cronfa Her Llywodraeth Cymru/Lleoedd Lleol ar gyfer Natur
Dyranid Grant:	£158,000
<p>Roedd rownd gyntaf Cronfa Adfer Mawn CNC yn llwyddiannus ac fe'i defnyddiwyd i fapio'n fwy cywir gyflwr a dyfnder mawn ar draws y safle. Y camau nesaf fydd creu cynllun rheoli i ddechrau'r broses adfer.</p> <p>Mae'r safle hefyd wedi derbyn cyllid Lleoedd Lleol ar gyfer Natur am 2023-2025 i gefnogi'r gwaith o adfer mawn ac i greu canolfan addysg awyr agored ar y safle a fydd yn arddangos y gwaith bioamrywiaeth sydd wedi'i wneud.</p>	
Canlyniadau a rheoli yn y dyfodol	<p>Bydd rheolwyr y dyfodol yn canolbwyntio ar bori cadwraeth i reoli glaswellt a sicrhau amodau mwy ffafriol i rywogaethau o flodau gwyllt ffynnu. Bydd mesurau ôl-ofal priodol yn cael eu cymhwysu i'r coed a blannwyd â choed marw neu farw yn cael eu disodli gan goed o faint a rhywogaethau tebyg.</p> <p>Bydd arolygon ecolegol dilynol yn galluogi asesu llwyddiant y prosiect drwy ddangos newidiadau i niferoedd rhywogaethau ac achosion rhywogaethau newydd.</p> <p>Bydd y safle hefyd ar gael i'w ddefnyddio fel adnodd addysgol/hyfforddi ar gyfer ysgolion a cholegau lleol.</p> <p>Bydd cyllid parhaus yn bwysig i sicrhau rheolaeth hirdymor briodol ar y safle ac i ddiogelu'r asedau sydd eisoes wedi'u sefydlu.</p>

Astudiaeth Achos: Rhywogaeth Oresgynnol	
Teitl y Prosiect:	Rheoli Jac y Neidiwr
Cyfnod y Prosiect:	2023-24
Arweinydd y Prosiect /Gweithgaredd:	Cyngor Sir Ynys Môn (Uned Cefn Gwlad ac AHNE)
Ffynhonnell Gyllido:	Cyfoeth Naturiol Cymru
Dyranid Grant:	£30,000
<p>Mae prosiect Rhywogaethau Ymledol AHNE Cyngor Sir Ynys Môn yn gweithio ar hyd dalgylchoedd afon Ynys Môn i reoli Jac y Neidiwr. Mae Partneriaeth Jac y Neidiwr Ynys Môn yn datblygu rhaglen waith sy'n targedu Jac y Neidiwr yn wreiddiol o fewn dalgylchoedd ar yr Ynys gyda chymorth gwirfoddolwyr, contractwyr a thirfeddianwyr/meddianwyr. Mae'r prosiect hefyd yn ymgysylltu â grwpiau cymunedol ac ysgolion i godi ymwybyddiaeth, dealltwriaeth a chyfranogiad.</p> <p>Yn ystod 2023, rhoddodd y contractwyr flaenoriaeth o reoli Jac y Neidiwr ar yr un safleoedd â blynyddoedd blaenorol i sicrhau gwelliant parhaus wrth geisio mynd i'r afael â'r broblem mewn safleoedd newydd, fel Llanfechell.</p>	
Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol	<p>Llai o achosion o Jac y Neidiwr yn yr ardaloedd a gwmpesir gan y prosiect.</p> <p>O ran rheoli yn y dyfodol, bydd y defnydd o lafur gwirfoddol yn ailddechrau. Er mai mis Mawrth 2024 yw diwedd y rhaglen ariannu gyfredol, disgwylir y bydd mewnbwn gwirfoddolwyr yn parhau y tu hwnt i'r pwynt hwn. Mae cais grant CNC tair blynedd wedi'i gyflwyno ar gyfer y cyfnod 2024-27.</p>

Astudiaeth Achos: Rhywogaethau Goresgynnol	
Teitl y Prosiect:	Prosiect Bioamrywiaeth afonydd y Fenai
Cyfnod y Prosiect:	Ionawr 2019 - parhaus
Arweinydd y Prosiect /Gweithgaredd:	Menter Môn/Cyngor Sir Ynys Môn (Uned Cefn Gwlad ac AHNE)
Ffynhonnell Gyllido:	Y Gronfa Datblygu Cynaliadwy Llywodraeth Cymru
Dyranid Grant:	£10,750
<p>Mae'r prosiect hwn, sy'n cael ei arwain gan fioamrywiaeth, yn ymestyn dros 15 o wahanol ddalgylchoedd afonydd yn Ynys Môn a Gwynedd ac fe'i gweithredir mewn ymateb i fygythiad y Minc Americanaidd ar fioamrywiaeth leol. Heb ymyrraeth, fe allai'r problemau ysglyfaethu a achosir gan y minc arwain at leihad sylweddol yn niferoedd llygoden y dŵr, sy'n rhywogaeth a7 ac, yn y pen draw, at ei difodiant.</p> <p>Mae'r gwaith yn cynnwys lleoli cyfuniad o rafftiau monitro a chamerau llwybr a ddefnyddir i fonitro darnau penodol o'r afon i ganfod a oes mincod yno. Mae'r prosiect yn ymwneud â gweithio gyda chymunedau ac mae wedi arwain at sefydlu rhwydwaith o Warchodwyr Afonydd, grŵp o wirfoddolwyr sy'n gyfrifol am gynnal rhaglen o fonitro, ymgysylltu a rheoli i sicrhau bod Ynys Môn yn parhau i fod yn lloches i rywogaethau a warchodir. Yn ogystal â hyn, mae'r prosiect yn trefnu teithiau cerdded tywys, sgysiau, diwrnodau arolwg a digwyddiadau hyfforddi i wirfoddolwyr.</p> <p>O ran allbynnau, mae'r prosiect wedi creu 3 swydd - un swydd lawn amser a'r ddwy arall yn rhan amser. Mae'r gwaith yn golygu monitro 76 o rafftiau minc yn barhaus ar draws 15 o wahanol safleoedd a dalgylchoedd afonydd. Cynhaliwyd dau arolwg o lygod y dŵr.</p> <p>Ar gyfrifon cyfryngau cymdeithasol ceir diweddariadau rheolaidd ar weithgareddau a chynnydd y prosiect a'r disgwyl yw y bydd hyn yn dwyn y cyhoedd i mewn ac yn codi ymwybyddiaeth o faterion sy'n cael effaith ar fywyd gwyllt glannau afonydd. Mae'r prosiect wedi creu dros 400 o ddilynwyr ar ei lwyfannau cyfryngau cymdeithasol.</p>	
Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol	<p>Sefydlu rhaglen fonitro; dwyn i mewn gwirfoddolwyr lleol; rheoli niferoedd y mincod a sicrhau amgylchedd mwy diogel i rywogaethau gwarchoddedig ffynnu a thyfu.</p> <p>Mae'n bwysig bod partneriaid yn parhau i gydweithio ar y prosiect hwn.</p>

Astudiaeth Achos: Addysgol a Diwylliannol	
Teitl y Prosiect:	Y Chwiorydd Massey (Oriol Môn)
Cyfnod y Prosiect:	Haf 2021 gyda gwaith rheoli ac ôl-ofal parhaus
Arweinydd y Prosiect /Gweithgaredd:	Cyngor Sir Ynys Môn (Gwasanaeth Dysgu)
Ffynhonnell Gyllido:	Lleoedd Lleol ar gyfer Natur (Glasu'r Stad Gyhoeddus)
Dyranid Grant:	£24,900
<p>Mae'r prosiect yn cynnwys sefydlu dŵl blodau gwyllt a chreu pwll ar gyfer cynefinoedd. Ochr yn ochr â sefydlu'r ddŵl, ceir darpariaeth dehongli i amlygu gwaith y Chwiorydd Massey.</p> <p>Roedd y chwiorydd yn hanu o Langoed ac yn fotanegwyr ac artistiaid gyda dawn hynod i wneud astudiaethau botanegol manwl ac eithriadol er nad oeddynt wedi cael fawr ddim hyfforddiant! Paentiadau dyfrlliw oeddynt a gwyddys bod mwy na 500 o astudiaethau, gydag enwau'r rhywogaethau yn Gymraeg, Saesneg a Lladin. Prynwyd y casgliad o baentiadau dyfrlliw gan Gyngor Bwrdeistref Ynys Môn mewn arwerthiant am £2,000 yn 1982 a chânt eu cadw a'u harddangos yn yr Oriol.</p> <p>Mae'r byrddau dehongli'n canolbwyntio ar golli dolydd blodau gwyllt o'r tirlun oherwydd arferion amaethyddol modern ac yn ymgorffori paentiadau'r Chwiorydd Massey.</p> <p>Caiff y planhigion a ddarlunnir ar y byrddau dehongli eu disgrifio yn Gymraeg a Saesneg ac maent ymhlith y blodau gwyllt sydd i'w gweld yn y ddŵl. Mae'r cysylltiad rhwng y chwiorydd a'r ddŵl yn amlwg a gall ymwelwyr â'r Oriol ei werthfawrogi ymhellach drwy edrych ar eitemau o gasgliad yr arddangosfa y tu mewn i'r adeilad. Bydd y ddŵl, unwaith y bydd yn ei blodau, hefyd yn lleoliad sy'n ddymunol i'r llygad yn yr Oriol.</p> <p>Bydd y pwll yn gynefin i nifer o rywogaethau yn ogystal ag yn nodwedd ddeniadol yn lleoliad cyffredinol yr Oriol. Bydd rhywogaethau gwlyptir yn cael eu plannu ar ymylon y pwll a bydd llwyfan trochi yn ased addysgol, i'w ddefnyddio gan ysgolion lleol.</p>	
Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol	<p>Mae'r prosiect yn ceisio tynnu sylw at golli dolydd blodau gwyllt dros amser ac yn esbonio sut y gall eu hailsefydlu greu mwy o amrywiaeth o gynefinoedd a rhywogaethau sy'n byw ynddynt. Mae hyn yn arbennig o wir am bryfed peillio. Bydd y pwll yn gynefin i ragor o rywogaethau yn ogystal â bod yn ased addysgol i ysgolion lleol.</p> <p>Bydd gwaith rheoli yn y dyfodol yn golygu cynnal arferion torri gwair priodol mewn perthynas â'r ddŵl, fel y gall y blodau gwyllt sefydlu a ffynnu.</p>

Astudiaeth Achos: Sefydlu/Atgyfnerthu Rhywogaethau	
Teitl y Prosiect:	Achub ein Gwiwerod (Saving Our Squirrels)
Cyfnod y Prosiect:	2021-22
Arweinydd y Prosiect /Gweithgaredd:	Ymddiriedolaeth Gwiwerod Coch Cymru
Ffynhonnell Gyllido:	Y Gronfa Datblygu Cynaliadwyn Llywodraeth Cymru
Dyranid Grant:	£9,720
MAE'R PROSIECT WEDI'I GWBLHAU	
<p>Mae'r prosiect wedi gwarchod y wiwer goch rhag bygythiad y wiwer lwyd oresgynnol anfrodorol sy'n croesi'r Fenai o Wynedd i Ynys Môn. Mae wedi golygu gweithio gyda phobl leol, gan gynnwys y rhai sydd ar hyn o bryd yn rheoli 235 o orsafoedd bwydo'r wiwer goch yn wirfoddol ac sydd, gyda'i gilydd, yn 'rhwydwaith rhybuddio a chanfod yn gynnar ar yr ynys' i ganfod clefyd mewn gwiwerod a chanfod y wiwer lwyd. Mae'r prosiect wedi codi ymwybyddiaeth o effaith rhywogaethau goresgynnol.</p> <p>Cyflogwyd contractwr (Ceidwad Gwiwerod Coch) i gydlynu gwirfoddolwyr a rheoli'r wiwer lwyd yn yr AHNE, gan gynnwys coetiroedd ar ochr Gwynedd i Afon Menai, lle maent yn bygwth ailboblogi ar Ynys Môn.</p> <p>Cyfrannodd y prosiect at warchod 80% o wiwerod coch Cymru trwy atal ymlediad y wiwer lwyd i Ynys Môn a'i dal yn fyw, ei maglu a'i hanfon ar hyd Afon Menai ar dir mawr Gwynedd. Ers 2017 bu tri achos o frech y wiwer ac mae prosiectau a gynhelir gan Ymddiriedolaeth Gwiwerod Coch Cymru wedi llwyddo i atal yr haint rhag lledaenu o'r tir mawr i'r ynys.</p> <p>Dros gyfnod y prosiect hwn, anfonwyd 72 o wiwerod llwyd ar draws Treborth, Faenol a Nantporth. Ni chanfuwyd yr un wiwer lwyd ar yr ynys. Parhaodd gwaith cadw golwg ar glefydau'r wiwer goch ac roedd yn dibynnu ar bobl leol yn rhoi gwybod am anifeiliaid sâl. Daethpwyd o hyd i nifer o anifeiliaid â briwiau ar eu croen oedd yn awgrymu'r firws staphylococcus. Fodd bynnag, nid oes yr un o'r briwiau wedi'u profi i fod yn firws brech y wiwer.</p> <p>Wrth weithredu yn ystod cyfyngiadau Covid-19, bu cynnydd sylweddol yn nifer y bobl a ddefnyddiai coetiroedd arfordirol y Faenol. Yn ystod y cyfnod hwn, cafodd y prosiect anawsterau wrth i dri camera bywyd gwyllt, goddefol, is-goch gael eu difrodi a'u dwyn. Ers hynny mae gwirfoddolwyr wedi cyfarfod â'r Ceidwad Gwiwerod Coch sydd wedi sicrhau lleoliadau addas a newydd ar gyfer monitro - lleoliadau lle ceir llai o ymwelwyr.</p> <p>Rhannwyd newyddion rheolaidd am y prosiect ar ffrydiau cyfryngau cymdeithasol yr Ymddiriedolaeth. Mae'r dudalen <i>Facebook</i> yn arbennig, yn boblogaidd iawn gyda'r gymuned leol, gyda llawer o bobl yn rhannu ffotograffau o'r wiwer goch yn eu gerddi neu mewn coetiroedd lleol, felly'n dangos y mwynhad y mae pobl yn ei gael o weld y rhywogaeth garismatig, eiconig hon.</p> <p>Mae'r Ymddiriedolaeth wedi rhoi data i swyddogion Llywodraeth Cymru sy'n datblygu Papur Gwyn Amaethyddiaeth Newydd, sy'n cynnwys cyfreithiau newydd i ddiogelu cynefinoedd y wiwer goch yn well. Cyn bo hir bydd amodau, y gellir eu gorfodi i warchod neu wella bywyd gwyllt, yn cael eu cynnwys mewn trwyddedau torri coed yn ôl yr angen.</p> <p>Mae'r Ymddiriedolaeth wedi cydweithio â nifer o sefydliadau (gan gynnwys Cyfoeth Naturiol Cymru, yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol, Menter Môn) drwy roi cyngor ar reoli cynefinoedd a thir. Mae'r Ymddiriedolaeth wedi cysylltu â Dr Josh Twining a Dr Dave Tosh i ddysgu am eu</p>	

profiad o wneud gwaith ymchwil ar fele'r coed yn Iwerddon. Ochr yn ochr â hyn , rhoesant ddata i brosiect modelu a gynhaliwyd gan Brifysgol Heriot Watt a ddangosodd, heb waith rheoli'r wiwer lwyd, y byddai'r wiwer lwyd yn gwladychu Ynys Môn yn gyflym. Pan fydd bele'r coed o gwmpas, mae'r gyfradd cytrefu'n lleihau a gallai wrthdroi lledaeniad y wiwer lwyd os yw cyfraddau ysglyfaethu ar y wiwer hon yn uchel. Mae pedwar bele'r coed wedi'u rhyddhau yn ardal Bangor a'r gobaith yw y byddant yn bridio. Gall bele'r coed ddal y wiwer lwyd gan leihau ei nifer a chynorthwyo i adfer niferoedd y wiwer goch.

Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol

Y canlyniad a ddisgwylir gyda'r prosiect hwn yw rheoli nifer yr y gwiwerod llwyd fel bod y wiwer goch, frodorol yn ffynnu. Mae disgwyl y bydd defnyddio bele'r coed i ysglyfaethu ar wiwerod llwyd mewn coetir ar ochr Gwynedd i'r Fenai yn rhwystro'r wiwer lwyd rhag dod draw i'r Ynys.

Mae defnyddio "gwyddoniaeth dinasyddion" yn ganolog i'r prosiect hwn ac mae cael trigolion lleol i gadw llygad a chofnodi achosion o ymlediad y wiwer lwyd ac adrodd arnynt i Ymddiriedolaeth Gwiwerod Coch Cymru yn allweddol i lwyddiant parhaus ailboblogi'r Ynys â'r wiwer goch.

Astudiaeth Achos: Gwirfoddoli	
Teitl y Prosiect:	Dyfodol Gwyllt
Cyfnod y Prosiect:	2022-24
Arweinydd y Prosiect/Gweithgaredd:	Ymddiriedolaeth Natur Gogledd Cymru
Ffynhonnell Gyllido:	Cronfa Datblygu Cynaliadwy Llywodraeth Cymru – sy'n cael ei weinyddu drwy Uned Cefn Gwlad ac AHNE Cyngor Sir Ynys Môn
Dyranid Grant:	I'w gadarnhau
<p>Dyfodol Gwyllt – Mae Ynys Môn yn adeiladu ar waith gwirfoddol blaenrol gan yr Ymddiriedolaeth Natur ar Ynys Môn a'i nod yw ychwanegu at Brosiect Standin dros Natur Cymru drwy ddarparu llwybr / llwybr pellach i bobl ifanc ddatblygu eu sgiliau, yn enwedig mewn perthynas â chofnodi a chadwraeth rhywogaethau allweddol ar yr ynys. Nod cyffredinol y prosiect yw gwella bywydau a rhagolygon pobl ifanc yng Ngogledd Cymru trwy gryfhau eu cysylltiad â byd natur a'u cefnogi i wella amgylcheddau a chymunedau arfordirol..</p> <p>Yn 2022-23, cyflwynodd y prosiect y canlynol i ysgolion a phobl ifanc:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 10 Taith Maes Ysgol (lleoliadau amrywiol gan gynnwys Cemlyn, Rhoscolyn, Nant y Pandy, Eithinog, Coed Bryn Meurig) • Gweithio gyda 6 Ysgol Gynradd (Ysgol Rhoscolyn, Ysgol Rhosneigr, Ysgol y Garnedd, Ysgol Bodfeurig, Ysgol Betws y Coed, Ysgol Finn's School, Warrington) • 4 Ysgol Uwchradd / Colegau yn gweithio gyda nhw (Ysgol Gyfun Llangefni, Ysgol Thomas Jones Amlwch, Canolfan y Bont Llangefni, Ysgol Dyffryn Ogwen) • 26 o bobl ifanc (11 – 24) yn gwirfoddoli 	
Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol	Bydd y prosiect yn annog cyfranogwyr i barhau i wirfoddoli yn ogystal â chodi ymwybyddiaeth o rywogaethau sydd mewn perygl. Mae gan y prosiect gysylltiadau cryf â'r cwricwlwm ysgolion a fabwysiadwyd yn ddiweddar. Mae'r YNGC yn cynnig cais grant newydd yn 2024-25 i barhau â'r prosiect ar gyfer y cylch cyllido nesaf.

Astudiaeth Achos: Rhoi Sylw i Newid Hinsawdd	
Teitl y Prosiect:	Meithrin Coed
Cyfnod y Prosiect:	2022-25
Arweinydd y Prosiect /Gweithgaredd:	Cyngor Sir Ynys Môn (Uned Cefn Gwlad ac AHNE)
Ffynhonell Gyllido:	Tirweddau Cynaliadwy Lleoedd Cynaliadwy Llywodraeth Cymru
Dyranid Grant:	£85,000
<p>Mae'r prosiect hwn yn ymwneud â thyfu a phlannu coed i gynorthwyo Cynllun Ffermio Cynaliadwy, arfaethedig Llywodraeth Cymru, cynlluniau perthnasol eraill o fewn yr AHNE a chynyddu nifer y coed a blennir, gyda cholledion ar Ynys Môn ar hyn o bryd ac yn y dyfodol yn cael eu priodoli i glefyd coed ynn.</p> <p>Ynys Môn yw'r dirwedd â'r iseldir lleiaf coediog yng Nghymru. Bydd dros 80% o'r coed a dyfir yn cael eu plannu yn yr AHNE gyda'r 20% sy'n weddill yn cael eu plannu ar dir cyfagos i'r AHNE i wella cysylltedd.</p> <p>O ran rhedeg y feithrinfa, y disgwyl yw y bydd hyn ar fodel cydweithredol/partneriaeth, i'w sefydlu gydag aelodau perthnasol Cydbwyllgor Cynghori yr AHNE a'r Bartneriaeth Natur Leol. A new site has been selected and approved to establish the tree nursery in Llangoed, east Anglesey. Mae safle newydd wedi cael ei ddewis a'i gymeradwyo i sefydlu'r feithrinfa goed yn Llangoed, dwyrain Ynys Môn.</p>	
Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol	Bydd tyfu a phlannu coed yn cyfrannu at adfer natur, cysylltedd ac, yn y tymor hwy, yn lliniaru yn erbyn effeithiau newid yn yr hinsawdd drwy ddal a storio carbon. Bydd hefyd mewnbwn cryf gan ysgolion wrth hau hadau, tyfu'r eginblannu, plannu ac ôl-ofal. Bydd hyn yn cysylltu'n uniongyrchol â'r cwricwlwm ysgol diweddar a diweddar.

Astudiaeth Achos: Adfer a Rheoli Cynefin	
Teitl y Prosiect:	Rhostir
Cyfnod y Prosiect:	2022-25
Arweinydd y Prosiect /Gweithgaredd:	Cyngor Sir Ynys Môn (Uned Cefn Gwlad ac AHNE) a phartneriaid perthnasol
Ffynhonell Gyllido:	Tirweddau Cynaliadwy Lleoedd Cynaliadwy Llywodraeth Cymru
Dyranid Grant:	£120,000
<p>Mae rhostir yr iseldir yn gynefin prin a gaiff ei flaenoriaethu ac sydd dan fygythiad. Mae Ynys Môn yn cynnal tua 900ha (data 2003) o rostir isel sy'n 1.3 % o arwynebedd tir cyfan yr ynys. Mewn cyd-destun cenedlaethol, mae Ynys Môn yn cyfrif am tua 12.5% o rostir iseldir Cymru (Strategaeth Rhostir Môn 2003).</p> <p>Mae'r prosiect yn ymwneud â llunio Strategaeth a Chynllun Gweithredu Rhostir ar gyfer AHNE Ynys Môn a bydd hefyd yn cynnwys diogelu a rheoli rhostir mewn ardaloedd blaenoriaeth uchel.</p> <p>Cynhelir y prosiect ar y cyd â'r Cydbwyllgor Ymgynghorol a'r Bartneriaeth Natur Leol.</p>	
Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol	<p>Cwblhawyd arolygon tir Heathland yn 2023. Cyhoeddi'r arolwg ddiwedd mis Ionawr 2024. Bydd argymhellion yr arolwg yn cychwyn cynhyrchu strategaeth rhostir cynhwysfawr a chynllun gweithredu ar gyfer AHNE Ynys Môn a'r ardaloedd cyfagos. a fydd yn golygu y bydd angen adolygu a diweddarau Strategaeth Rhostir Ynys Môn 2003.</p> <p>Bydd rheolaeth y dyfodol yn golygu ymgymryd â chadwraeth a rheoli rhostiroedd ar feysydd blaenoriaeth uchel yn ystod y rhaglen ariannu SLSP a thu hwnt i'r cyfnod hwn gyda mewnbwn gwirfoddol a chymunedol.</p>

Astudiaeth Achos: Adfer a Rheoli Cynefin	
Teitl y Prosiect:	Dolydd Blodau Gwyllt
Cyfnod y Prosiect:	2022-25
Arweinydd y Prosiect/Gweithgaredd:	Cyngor Sir Ynys Môn (Uned Cefn Gwlad ac AHNE) a'u partneriaid
Ffynhonnell Gyllido:	Tirweddau Cynaliadwy Lleoedd Cynaliadwy Llywodraeth Cymru
Dyranid Grant:	£10,000 (2023-24)
<p>Mae 97% o ddolydd blodau gwyllt y DU wedi'u colli ers y 1930au. Mae'r prosiect yn ymwneud â phlannu, diogelu a rheoli dolydd blodau gwyllt, a hynny er mwyn gweithio yn erbyn colli'n sylweddol ddolydd o'r fath; dolydd sy'n cynnal bioamrywiaeth bwysig, yn enwedig peillwyr.</p> <p>2023-24: 8 cae ym Mharc Gwledig Morglawdd (safle sy'n eiddo i CSYM) a reolir fel dolydd blodau gwyllt gydag un o'r caeau wedi'u gwella gyda phlannu gwair gwyrdd a phlwgiau.</p>	
Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol	Bydd y prosiect yn cynhyrchu strategaeth a chynllun gweithredu dolydd blodau gwyllt ar gyfer AHNE Ynys Môn. Bydd y prosiect yn cael ei gyflawni mewn partneriaeth ag aelodau'r Cydbwyllgor Cynghori, Partneriaeth Natur Lleol, tirlfeddianwyr, rheolwyr tir a grwpiau cymunedol.

Astudiaeth Achos: Adfer a Rheoli Cynefin	
Teitl y Prosiect:	Afonydd Môn
Cyfnod y Prosiect:	2022-25
Arweinydd y Prosiect/Gweithgaredd:	Cyngor Sir Ynys Môn (Uned Cefn Gwlad ac AHNE) ac Ymddiriedolaeth Afonydd Gogledd Cymru
Ffynhonnell Gyllido:	Tirweddau Cynaliadwy Lleoedd Cynaliadwy Llywodraeth Cymru
Dyranid Grant:	£75,000 (dros dair blynedd)
<p>Mae rhwystrau artiffisial, sy'n rhwystro pysgod sy'n mudo, mewn 99% o afonydd Prydain. Bu gostyngiad o 83% mewn rhywogaethau dŵr croyw yn fyd-eang ers 1970. Mae 1% o wyneb y ddaear wedi'i wneud o ecosystemau dŵr croyw ond, eto, maent yn gynefin i dros 100,000 o rywogaethau.</p> <p>Bydd prosiect Afonydd Ynys Môn yn cael ei gynnal mewn cydweithrediad ag Ymddiriedolaeth Afonydd Gogledd Cymru a bydd yn cyflwyno ffensys parth clustogi gyda darparu cyflenwadau dŵr yfed amgen ar gyfer da byw. Yn ogystal, bydd coed yn cael eu plannu i gysylltu darnau ynysig o goetir ar hyd coridor yr afon gan gynnwys gwelliannau mynediad.</p>	
Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol	Disgwylir i'r canlyniadau fod yn well cysylltedd cynefinoedd, ansawdd dŵr yn ogystal â gwella'r cysylltiadau llwybr troed a mynediad cyhoeddus rhwng cymunedau. Bydd gan dirfeddianwyr/tenantiaid/Ymddiriedolaeth Afonydd Gogledd Cymru gyfrifoldebau rheoli yn y dyfodol.

Astudiaeth Achos: Adfer a Rheoli Cynefin	
Teitl y Prosiect:	Adfer cylchfannau fel cynefinoedd blodau gwyllt
Cyfnod y Prosiect:	2022-25
Arweinydd y Prosiect/Gweithgaredd:	Cyngor Sir Ynys Môn (Uned Cefn Gwlad ac AHNE) a'u partneriaid
Ffynhonnell Gyllido:	Tirweddau Cynaliadwy Lleoedd Cynaliadwy Llywodraeth Cymru
Dyranid Grant:	£25,000 (2023-24)
2023-24: Gweithio ar y cyd ag Adran Briffyrdd Cyngor Sir Ynys Môn. Reolir cylchfannau fel ymylon blodau gwyllt a'u gwella gyda gwair gwyrdd.	
Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol	Bydd y prosiect yn cychwyn cynhyrchu strategaeth a chynllun gweithredu ymylon ar ochr y ffordd / cylchfannau ar gyfer AHNE Ynys Môn a thir ger yr AHNE. Bydd rheolaeth yn y dyfodol yn digwydd trwy ymyl y ffordd ar ymyl y ffordd / cylchfannau 'contractau torri a chasglu blynyddol.

* Astudiaeth Achos Newydd

Astudiaeth Achos: Data - Amgylcheddol	
Teitl y Prosiect:	Cytundeb Lefel Gwasanaeth (CLG)
Cyfnod y Prosiect:	2023-25
Arweinydd y Prosiect/Gweithgaredd:	Cyngor Sir Ynys Môn (Uned Cefn Gwlad ac AHNE) a Cofnod [Gwasanaeth Gwybodaeth Amgylcheddol Gogledd Cymru]
Ffynhonnell Gyllido:	Cronfa Datblygu Cynaliadwy Llywodraeth Cymru
Dyranid Grant:	£6,000 bob blwyddyn
Cymeradwywyd ac arwyddodd CLG rhwng Cyngor Sir Ynys Môn a Cofnod [Gwasanaeth Gwybodaeth Amgylcheddol Gogledd Cymru].	
Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol	Hollbwysig i arferion gwaith y Swyddogaeth Gynllunio, Swyddogaeth Cyrchfan a phrosiectau amgylcheddol cysylltiedig a wneir gan Swyddogaethau eraill y Cyngor. Bydd cyllid yn y dyfodol yn rhannol drwy'r grant a'r Swyddogaeth Gynllunio.

* Astudiaeth Achos Newydd

Astudiaeth Achos: Bioamrywiaeth a chymeriad y dirwedd	
Teitl y Prosiect:	Adfer ffiniau traddodiadol
Cyfnod y Prosiect:	2023-25
Arweinydd y Prosiect/Gweithgaredd:	Cyngor Sir Ynys Môn (Uned Cefn Gwlad ac AHNE)
Ffynhonnell Gyllido:	Tirweddau Cynaliadwy Lleoedd Cynaliadwy Llywodraeth Cymru
Dyranid Grant:	£24,000 bob blwyddyn
<p>2023-2024 (fel ar 10.1.2024)</p> <p>Yn cael ei weithredu fel cynllun grantiau bach.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gwella gwrychoedd, creu, capio i fyny = 4125 metr. • Gwelliant wal gerrig sych, creu = 135m. • Wedi'i leoli mewn 12 o dirddaliadau gwahanol a 10 tირfeddiannwr / tenant ar draws Ynys Môn. 	
Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol	Aseswyd cynllun grant drwy broses hierarchaidd lle mae plannu / rhoi gwrychoedd yn sgorio'r sgôr uchaf oherwydd ei werth bioamrywiaeth, ac yna waliau cerrig sych / cloddiau ac yn olaf, ffensio. Bydd yr agweddau plannu a waliau yn gwella cysylltedd bioamrywiaeth a chymeriad tirwedd. Bydd rheolaeth y dyfodol yn gyfrifoldeb ar dirfeddianwyr, tenantiaid a rheolwyr fel y nodir yn amodau'r cynllun grant.

* Astudiaeth Achos Newydd

Astudiaeth Achos: Plannu Coed

Teitl y Prosiect:	Prosiect Plannu Coed - Penhesgyn
Cyfnod y Prosiect:	Gwanwyn 2023 gyda gwaith rheoli ac ôl-ofal parhaus.
Arweinydd y Prosiect /Gweithgaredd:	Cydweithrediad y Cyngor Sir a Cyfoeth Naturiol Cymru
Ffynhonnell Gyllido:	Gronfa Ffyniant Gyffredin (SPF)
Dyranid Grant:	£20,000

Llwyddod y rheolwr prosiect Clefyd Coed Ynn i sicrhau cyllid i blannu coed ar dir y Cyngor. Sicrhawyd £20,000 gan Gronfa Ffyniant Gyffredin (SPF) y Llywodraeth, Cafodd Gwaith plannu coed ei wneud ar safle tirlenwi Penhesgyn ar Ynys Mon. Prif bwrpas y ffyniant oedd gwella balchder mewn lle a chynyddu cyfleoedd bywyd gwyllt ar draws y DU gan fuddsoddi mewn cymunedau a lle, cefnogi busnesau lleol, a phobl a sgiliau.

Nodwyd Penhesgyn fel safle da, gan fod digon o dir ym mherchnogaeth y cyngor y gallem blannu nifer fawr o goed arno, hynny cyn diwedd y tymor plannu, ac o fewn telerau contract cyllid SPF. Adnabuwyd safle tirlenwi Penhesgyn fel safle da i blannu arno, gan fod gwaith plannu coed i wella bioamrywiaeth wedi'i wneud yno o'r blaen, a gallem adeiladu ar lwyddiannau blaenorol.

Er mwyn nodi tir addas a fyddai'n gymwys ac yn wir yn elwa o well fflora bioamrywiol, lluniwyd cynllun plannu gyda rheolwyr safle a chontractwyr, a mapiwyd yr ardaloedd a lluniwyd cynllun ffisegol o hynny. Roedd yr ardaloedd hyn yn cynnwys estyniadau i waith plannu coed blaenorol a wnaethpwyd ym Mhenhesgyn, ardaloedd gwag o dir tebyg i'r hyn a wned yn flaenorol a darnau o dir a oedd mewn cyflwr gwaeth, a fyddai'n dod â budd o blannu coed trwy waith adfer.

Mewn ymateb i'r argyfwng newid yn yr hinsawdd a chynllun Carbon Net Dim 2030 y Cyngor, llwyddwyd i gynyddu cyfanswm arwynebedd planhigion atafaelu carbon. Wedi ail ymweld â'r safle gan gynnwys ymweliadau gan Cyfoeth Naturiol Cymru, mae'r Cyngor yn hapus bod gwelliant i ecosystemau drwy blannu o goed/llwyni sydd wedi adeiladu ar waith a wnaed yn flaenorol.

Plannwyd **4,500 o goed brodorol** (£2.22 y coeden) newydd ar draws y safle. Cyfanswm cost y prosiect plannu yma oedd £9,900. Cafodd gwerth bio-amrywiaeth y safle tirlenwi ei wella ymhellach oherwydd y gwahanol rywogaethau o goed, a ddewiswyd o ystyried y topograffi a'r math o bridd. Sicrhawyd bod y contractwyr yn ail-ddefnyddio giardiaid planhigion a ffyn bambŵ er mwyn lleihau'r angen i brynu mwy ac er mwyn i ni allu ailgylchu ac aildefnyddio hen rai. Roedd canlyniad y gwaith ailgylchu hwn yn golygu bod mwy na hanner y coed oedd newydd eu plannu yn ail-ddefnyddio gorchuddion nad oedd eu hangen mwyach ar goed mwy aeddfed/sefydledig a blannwyd fel rhan o brosiectau blaenorol ar y safle.

<p>Canlyniadau a gwaith rheoli yn y dyfodol</p>	<p>Mae'r gwaith sydd wedi ei gwblhau ar y safle yn helpu dod â bywyd yn ôl i dir ar safle brown fel y safle tirlenwi ym Mhenhesgyn. Tir anghynhyrchiol yn y safle tirlenwi oedd y tir perffaith ar gyfer ehangu coetir.</p> <p>Er nad yw'n gymaradwy â choed aeddfed a gwypwyd oherwydd Gwywiad Ynn, rhan o'r lliniariad yn erbyn torri coed ynn sy'n gwywo yw'r rheswm bod y Cyngor yn gwthio i gynyddu plannu coed. Rheswm ychwanegol y tu ôl i'r angen i gynyddu plannu coed yw fel bod colledion atafaelu carbon drwy dorri coed heintiedig ar draws yr ynys yn cael eu lliniaru a'u digolledu o ganlyniad.</p> <p>Fe ddewiswn ni blannu mewn ardaloedd anoddach ac anffafriol yn cynnwys priddoedd teneuach, mwy o greigiau a cherrig a chystadleuaeth. Plannwyd priddoedd o ansawdd gwael hefyd, a oedd yn cynnwys malurion a halogiad o'r safle tirlenwi ynddynt. Mae cynllun Zero Net y Cyngor yn pwysleisio ar blannu coed, ac rydym yn sicrhau ein bod yn cynnal arolygon ar y coed a chan gcontractwyr.</p>
--	--

* Astudiaeth Achos Newydd

Adolygu'r Cynllun Gweithredu

NRAP Amcan 1: Ymgysylltu a chefnogi cyfranogiad a dealltwriaeth i gynnwys bioamrywiaeth drwy benderfyniadau a wneir ar bob lefel.

Rhif	Cam gweithredu	Tystiolaeth o gyflawni	Sylw	Camau ar gyfer y dyfodol
1.1	Mae angen i'r Cyngor ystyried effaith bioamrywiaeth o fewn penderfyniadau ar bob lefel o'r Cyngor.	Mae Cynllun y Cyngor (2023-28) yn gosod sail ar gyfer hyn, a'n cydnabod yr angen i ymateb i'r heriau a'r cyfleon o weithio tuag at fod yn sefydliad sero net erbyn 2030.	Mae'r Amcan ar Newid Hinsawdd o fewn Cynllun y Cyngor (2023-28) yn cynnwys cyfeiriad penodol at gynnal a gwella bioamrywiaeth yn unol â gofyniad adran 6.	Codi ymwybyddiaeth o fewn y Cyngor o'r angen i ystyried effaith bioamrywiaeth ar benderfyniadau.
1.2	Cynnal Fforwm Bywyd Gwyllt Ynys Môn fel y Bartneriaeth Natur Leol a sicrhau bod perthynas agos rhwng yr LNP a gwasanaethau'r Cyngor.	Y bartneriaeth wedi'i hailgynnull a sawl cyfarfod wedi'i gynnal.	Partneriaeth wedi'i hailgynnull a Swyddog Bywyd Gwyllt Lleol wedi'i benodi i weithredu fel cydlynnydd	Ystyried cynyddu amllder cyfarfodydd PNL. Ar hyn o bryd cynhelir cyfarfodydd bob 6 mis/ flynyddol.
1.3	Mabwysiadu Cynllun Bioamrywiaeth Gorfforaethol i gyflawni'r ddyletswydd bioamrywiaeth a chydnerthedd ecosystemau.	Cynllun Bioamrywiaeth Corfforaethol wedi'i fabwysiadu.	Mabwysiadwyd gan y Pwyllgor Gwaith ym mis Ionawr 2021. Cyhoeddir adroddiad blynyddol ar sut mae'r camau a nodir yn y Cynllun Bioamrywiaeth yn cael eu bodloni neu weithio tuag atynt.	Parhau i gyflawni yn erbyn yr amcanion a osodwyd yn y Cynllun Gweithredu a cheisio mynd i'r afael â chamau sydd heb eu cymryd.
1.4	Ymgysylltu â Phenaethiaid Gwasanaeth i godi ymwybyddiaeth o'r gofynion o fewn y Ddyletswydd Bioamrywiaeth.	Pob Gwasanaeth yn adnabod eu rôl a chyfrifoldebau.	Cyd-fynd efo pwynt 1:1 uchod, a'r angen i godi ymwybyddiaeth o fewn y Cyngor.	Sefydlu grŵp traws-Wasanaeth i integreiddio bioamrywiaeth fel ystyriaeth wrth osod rhaglenni gwaith a

				<p>blaenoriaethau (pwynt 6.1 isod).</p> <p>Trafod efo'r Uned trawsnewid - yr angen i alinio a chysylltu Bioamrywiaeth â phrosesau corfforaethol sy'n ymwneud â chynllunio gwasanaethau, perfformiad a hunanasesiadau.</p>
1.5	Asesu dogfennau polisi perthnasol ar gyfer cynnwys cyfeiriadau at fioamrywiaeth ac awgrymu gwelliannau lle bo angen.		Mae angen adolygu dogfennau polisi perthnasol er mwyn sicrhau bod bioamrywiaeth yn cael ystyriaeth.	Asesu dogfennau polisi er mwyn cynnwys polisiâu perthnasol.
1.6	Alinio'r Cynllun Bioamrywiaeth efo'r Cynllun Sero Net, agenda datgarboneiddio a rhaglenni lleihau gwastraff/aigylchu.	Cyd fynd efo pwynt 6.1 isod, a'r angen i sefydlu grŵp Traws-Wasanaeth i gydweithio ac adnabod yr aliniad rhwng meysydd gwaith perthnasol.	Dylid pwysleisio'r pwysigrwydd o ddefnyddio ein hadnoddau'n effeithiol, ac osgoi dyblygu gwaith.	Blaenoriaethu pwynt 6.1 isod o sefydlu'r grŵp Traws- Wasanaeth.

NRAP Amcan 2: Diogelu rhywogaethau a chynefinoedd o'r prif bwysigrwydd a gwella eu rheolaeth

Rhif	Cam gweithredu	Tystiolaeth o gyflawni	Sylw	Camau ar gyfer y dyfodol
2.1	Rhoi ystyriaeth sylweddol i gynnwys gwelliannau bioamrywiaeth mewn ceisiadau cynllunio.	Mae ceisiadau cynllunio bellach yn cynnwys gwelliannau bioamrywiaeth fel rhan o'r datblygiad arfaethedig. Pan nad oes unrhyw un yn cael ei gynnig, gofynnir i ymgeiswyr eu darparu.	Gall methu â darparu cynigion perthnasol fod yn rheswm dros wrthod caniatâd. Mae llythyr Prif Swyddog Cynllunio Cymru Hydref 2019 yn amlinellu'n glir y gofyniad yma.	Parhau i fonitro ceisiadau cynllunio i sicrhau eu bod yn cynnwys gwelliannau bioamrywiaeth a gofyn i ymgeiswyr eu cyflwyno os nad ydynt wedi'u cynnwys.
2.2	Sicrhau y cydymffurfir ag amodau/rhwymedigaethau cynllunio perthnasol sy'n gofyn am welliannau bioamrywiaeth mewn cynlluniau a gymeradwywyd i ddatblygu tir.	Tîm gorfodi cynllunio'n ymateb i fethu â chydymffurfio ag amodau cynllunio.	Yn ogystal ag ymateb i gwynion, mae'n bosibl nodi a dilyn achosion o dorri amod cynllunio yn ystod ymweliadau safle.	Sefydlu'r tîm gorfodi cynllunio i nodi ac ymateb i dorri amod yn ymwneud â gwella bioamrywiaeth.
2.3	Darparu cyngor ar faterion sy'n ymwneud â bioamrywiaeth wrth ymgynghori ar geisiadau.	Cyflawni targedau perfformiad yn gyson ar gyfer ymateb i ymgynghoriadau ceisiadau cynllunio.	Bu bwlch mewn perfformiad yn dilyn ymadawiad Cyngorydd Ecolegol yn haf 2021 ond, yn dilyn proses recriwtio anodd, penodwyd ecolegydd newydd ers hynny ac mae'n cynnal lefelau o ran cyrraedd targedau perfformiad.	Adolygu targedau perfformiad er mwyn sicrhau eu bod yn ymateb i ofynion y gwasanaeth. Parhau i ddarparu ymatebion i geisiadau ymgynghori.

NRAP Amcan 3: Cynyddu cydnerthedd ein hamgylchedd naturiol drwy adfer cynefinoedd wedi'u diraddio a chreu cynefinoedd

Rhif	Cam gweithredu	Tystiolaeth o gyflawni	Sylw	Camau ar gyfer y dyfodol
3.1	Cynnwys gwelliannau bioamrywiaeth mewn cynlluniau newydd gan CSYM. Er enghraifft: plannu coed ac ardaloedd bywyd gwyllt ar gyfer ysgolion newydd. Creu cynefinoedd mewn prosiectau newydd, fel pyllau, gwlyptir, plannu coed newydd.	Sawl enghraifft wedi'u dangos mewn astudiaethau achos a ddarperir yn yr adroddiad hwn (Atodiad 1).	Sicrhau bod bioamrywiaeth yn parhau i gael ei chynnwys yng nghynlluniau a baratoir gan y Cyngor.	Blaenoriaethu pwynt 6.1 isod o sefydlu'r grŵp Traws-Wasanaeth.
3.2	Diogelu a Gwella blodau gwyllt ar ymylon ffyrdd	Gweler yr astudiaeth achos yn Atodiad 1 mewn perthynas â pholisi torri gwair ar hyd ymylon ffyrdd.	Mae polisi yn cynghori ar arferion torri gwair ac amllder o ran ymylon priffyrdd. Gwasanaeth Priffyrdd yn gweithio gyda NWWT ar faterion rheoli priodol.	Sicrhau y cedwir at y polisi torri gwair ac adolygu a diwygio lle bo angen. Cynnal perthynas waith gyda NWWT.
3.3	Tynnu coed/plannu coed newydd yn sgil clefyd coed ynn (ADB) a sefydlu system gofnodi (gan gynnwys prynu meddalwedd rheoli asedau coed).	Cynllun Gweithredu ADB; System gofnodi coed LUTRA yn cael ei defnyddio a nifer o arolygon cyflwr wedi'u gwneud ar goed y Cyngor ..	Cynlluniau ailblannu i gynnwys rhywogaethau brodorol i adfer cynefinoedd.	ymateb yn benodol i faterion ADB wrth reoli rhaglenni torri ac ailblannu a goblygiadau'r rhaglenni hyn i fioamrywiaeth.
3.4	Ei gwneud yn ofynnol cynnal a chadw/aiblannu gwrychoedd mewn cynlluniau datblygu a chamau gorfodi pan geir gwared â nhw heb awdurdod.	Amodau wedi'u gosod mewn caniatâd cynllunio a'u gorfodi pan fo achosion o dorri Rheoliadau Gwrychoedd.	Camau gorfodi'n cael eu cymryd pan fydd achosion o waredu heb awdurdod neu pan fydd achos o dorri amodau sy'n gofyn am gadw gwrychoedd.	Sefydlu tîm gorfodi cynllunio i nodi ac ymateb i achosion o dorri amodau'n ymwneud â chadw gwrychoedd neu eu gwaredu heb awdurdod.
3.5	Cymryd camau angenrheidiol i sicrhau glendid afonydd a dyfrffyrdd.	Gwaith prosiect wedi'i wneud mewn perthynas â rhyddhau gormod o nitradau i ddŵr afon.	Bu prosiect Afon Wygyr yn cydweithio â ffermwyr lleol i leihau nitradau a ryddheir i ddŵr afonydd gan arwain at welliannau i'r amodau ar gyfer pysgod dŵr croyw ac	Chwilio am gyfleoedd pellach i fod yn rhan o brosiectau tebyg gyda'r bwriad o wella ansawdd dŵr.

			amodau ymdrochi i lawr yr afon.	
3.6	Mabwysiadu cynllun coeden.		Cynllun tebyg i gynllun "Plannu / (Plant)!" Llywodraeth Cymru.	Angen llunio cynllun lle gall coed sy'n cael eu plannu fel rhan o brosiectau'r Cyngor gael eu mabwysiadu gan y cyhoedd.
3.7	Nodi cyfleoedd i greu/gwella cynefinoedd yn ystâd y Cyngor.	Nifer o brosiectau wedi'u cynnal o fewn Ystâd y Cyngor (ee Pencadlys Glas, Oriol Môn ac ati).	Gweler astudiaethau achos yn Atodiad 1 am enghreifftiau o waith a wnaed.	Sicrhau bod fframwaith ôl-ofal a rheoli priodol ar waith i sicrhau llwyddiant parhaus prosiectau i ddarparu gwell amodau ar gyfer bioamrywiaeth.
3.8	Ymgysylltu â grwpiau Gwirfoddolwyr i fanteisio ar gyfleoedd i hyrwyddo bioamrywiaeth a nodi cyfleoedd posibl i gydweithio.	Gwaith PNL a chysylltiadau pellach wedi'u gwneud y tu allan i'r PNL e.e. yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol, Cadw ac ati.	Cafwyd cyfarfodydd rheolaidd o'r LNP ac mae sgyrsiau wedi'u rhoi gan y Swyddog Bywyd Gwyllt Lleol i nifer o grwpiau diddordeb. Hefyd, bu trafodaethau gyda sefydliadau fel Cadw a'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol ar sut y gallan nhw wella'u safleoedd er budd bioamrywiaeth.	Parhau i gynnal cyfarfodydd PNL rheolaidd a gwneud cysylltiadau gyda grwpiau allanol i'w cynghori sut i wella amodau ar gyfer gwella bioamrywiaeth.
3.9	Nodi a gwneud cais am gyllid allanol lle bo angen.	Cafwyd cyllid ar gyfer prosiectau o amryw o ffynonellau gan gynnwys LPfN, SDF a GRF.	Mae astudiaethau achos yn dangos y gwahanol ffynonellau cyllid sydd wedi'u defnyddio i ariannu prosiectau.	Parhau i nodi a gwneud cais am ffynonellau cyllid perthnasol.

NRAP Amcan 4: Mynd i'r afael â phwysau allweddol ar rywogaethau a chynefinoedd

Rhif	Cam gweithredu	Tystiolaeth o gyflawni	Sylw	Camau ar gyfer y dyfodol
4.1	Sicrhau bod cynigion datblygu'n gwneud y defnydd mwyaf posibl o dir a ddatblygwyd yn flaenorol.	Ceisiadau i ddefnyddio tir a ddatblygwyd yn flaenorol wedi'u hystyried yn unol â pholisïau cenedlaethol a lleol perthnasol.	Nodwyd safleoedd tir llwyd i'w cynnwys mewn cynlluniau datblygu yn y dyfodol.	Parhau i gymhwyso ystyriaethau polisi cynllunio perthnasol i gynigion ar gyfer datblygu tir a ddatblygwyd yn flaenorol.
4.2	Sicrhau bod cynigion datblygu yn cynnwys darpariaethau ar gyfer gwelliannau bioamrywiaeth lle bo hynny'n briodol.	Mae ceisiadau cynllunio yn tueddu i gynnwys mesurau gwella bioamrywiaeth berthnasol a, phan nad ydynt, cyngorir ymgeiswyr i'w darparu er mwyn dod i benderfyniad ynglŷn â'r cais.	Gofyniad wedi'i gadarnhau drwy lythyr Prif Swyddog Cynllunio Cymru, Hydref 2019. Gellir gwrthod ceisiadau yn dechnegol os nad yw gwelliannau bioamrywiaeth yn cael eu cynnig.	Parhau i gynnal y sefyllfa o ran cyflwyno cynigion gwella bioamrywiaeth i gyd-fynd â cheisiadau cynllunio.
4.3	Paratoi Cynllun i addasu i newid hinsawdd a chymryd camau lliniaru, a galluogi'r Ynys a'r Cyngor i addasu i fywyd mewn hinsawdd sy'n newid.	Tuag at Gynllun Sero Net wedi'i fabwysiadu 2022.	Cyfarfodydd rheolaidd rhwng y Rheolwr Newid Hinsawdd a Rheolwr Amgylchedd Naturiol ac Adeiledig i adrodd ar sut mae prosiectau'n cyfrannu tuag at Sero Net.	Cynnal cyfarfodydd rheolaidd i sicrhau bod y wybodaeth ddiweddaraf ar gael i'w hadrodd.
4.4	Parhau i hybu lleihau gwastraff ac adeiladu ar fentrau ailgylchu llwyddiannus y Cyngor.	Un o berfformwyr uchaf Cymru.	Gwybodaeth gynhwysfawr am ddulliau gwahanol o reoli gwastraff ar wefan Cyngor.	Ceisio archwilio dulliau pellach, arloesol o leihau gwastraff.
4.5	Cynyddu'r fflyd o geir trydan pŵl a blaenoriaethu eu defnydd dros gerbydau personol wrth deithio i wneud gwaith y Cyngor.	Fflyd o geir pŵl a system archebu ar gael. Atgoffa staff yn rheolaidd i ddefnyddio ceir pŵl ar gyfer teithiau busnes.	Angen cynyddu'r defnydd o geir trydan pŵl.	Atgyfnerthu'r neges mewn perthynas â defnyddio ceir pŵl a chwilio am gyfleoedd i gynyddu'r fflyd os yw'n bosibl.
4.6	Manteisio ar gyfleoedd ar gyfer llwybrau teithio llesol, yn enwedig lle mae cyn-goridorau trafndiaeth segur dan sylw.	Map Rhwydwaith Teithio Llesol wedi'i gymeradwyo gan Lywodraeth Cymru ym mis Awst 2022.	Angen adeiladu ar y defnydd o lwybrau teithio llesol a welwyd yn ystod cyfnodau o	Ystyried datblygu llwybrau sy'n gallu darparu cynefin a chysylltedd ar gyfer bioamrywiaeth. Cyfrannu at

			gyfyngiadau symud (ee Y Lôn Las Cefni).	waith Teithio Llesol BGC Gwynedd ac Ynys Môn.
4.7	Cefnogi prosiectau/mentrau a gynhaliwyd i gael gwared ar INNS ee prosiectau a oruchwylir gan y Tîm Cefn Gwlad ac AHNE a phartneriaid.	Prosiectau wedi'u cynnal gan y Tîm Cefn Gwlad ac AHNE mewn perthynas â Jac y Neidiwr, y Minc Americanaidd a'r Wiwer Lwyd.	Gweler astudiaethau achos am fanylion.	Prosiectau'n parhau. Bydd angen ailystyried y sefyllfa ar ôl i'r ffrydiau ariannu derfynu.
4.8	Annog y defnydd o agregau eilaidd /wedi'u hailgylchu yn hytrach na deunydd cynradd lle bo hynny'n briodol mewn datblygiadau.	Canolfan ailgylchu deunydd priffyrdd yn y Gaerwen. Deunydd a gynhyrchir i gyflawni deunyddiau gradd isel yn lle agregau cynradd.	Angen sicrhau, lle mae gradd isel yn defnyddio deunydd eilaidd ar gyfer sylfeini, bod hyn yn parhau i gael ei fodloni gan y defnydd o agregau wedi'u hailgylchu.	Parhau â'r arfer o ailgylchu gwastraff sy'n deillio o'r briffordd i gynhyrchu agregau eilaidd a'i ddefnyddio at ddibenion gradd is.

NRAP Amcan 5: Gwella ein tystiolaeth, dealltwriaeth a monitro

Rhif	Cam gweithredu	Tystiolaeth o gyflawni	Sylw	Camau ar gyfer y dyfodol
5.1	Paratoi a dosbarthu bwletin/cylchlythyr sy'n tynnu sylw at feysydd perthnasol ar gyfer cydymffurfio â chyfraith bywyd gwyllt (holl aelodau etholedig y Cyngor, staff a Chynghorau Tref a Chymuned). Bwletin i'w adolygu'n rheolaidd a'i ddiweddarau lle bo angen.	Nid oes unrhyw gylchlythyr bioamrywiaeth cyffredinol wedi'i baratoi hyd yma ond mae'r Swyddog Bywyd Gwyllt Lleol wrthi'n datblygu opsiynau cyfryngau cymdeithasol i adlewyrchu gwaith sy'n gysylltiedig â gwaith prosiect LPfN a gwaith LNP yn gyffredinol.	Cyllid referniw gan grant LNP i'w ddefnyddio i wneud y gwaith hwn.	Ystyried ehangu'r cyfryngau cymdeithasol a dulliau cyfathrebu eraill i roi gwybodaeth am welliannau bioamrywiaeth a'r ddyletswydd adran 6 yn gyffredinol.
5.2	Cyflwyno hyfforddiant bioamrywiaeth priodol i swyddogion perthnasol, rheolwyr ac aelodau etholedig.	Rhai digwyddiadau hyfforddi mewnol ar gyfer aelodau'r Tîm Rheoli Datblygu o fewn y Swyddogaeth Gynllunio.		Angen trafod darparu hyfforddiant gydag AD er mwyn gallu cynnal cyfres o ddigwyddiadau i roi gwybodaeth i staff perthnasol ac aelodau etholedig.
5.3	Cynnal archwiliad bioamrywiaeth o adeiladau a thirddaliadau CSYM.		Gellir defnyddio data o'r arolwg coed i gyfrannu at archwiliad bioamrywiaeth.	Angen trefnu bod archwiliad yn cael ei wneud er mwyn nodi meysydd o werth bioamrywiaeth a rheoli'r rhain yn briodol.
5.4	Opsiwn i dargedu ardaloedd sy'n amlwg yn cael budd yn hytrach na dull cyffredinol, e.e. lle gellid gosod blychau ystlumod a blychau nythu i adeiladau CSYM.	Peth tystiolaeth o'r dull hwn o weithredu mewn prosiectau dan arweiniad y Cyngor (ee Clegir Mawr) .	Angen ystyried gwneud mwy yn hyn o beth.	Gall archwiliad bioamrywiaeth o eiddo'r Cyngor nodi cyfleoedd ar gyfer gwella bioamrywiaeth.

NRAP Amcan 6: Sefydlu fframwaith llywodraethu a chefnogaeth ar gyfer cyflawni

Rhif	Cam gweithredu	Tystiolaeth o gyflawni	Sylw	Camau ar gyfer y dyfodol
6.1	Sefydlu grŵp swyddogion traws-Wasanaeth sy'n gyfrifol am fonitro cynnydd y Cynllun a chydlynu'r swyddogaeth adrodd.		I'w wneud - nodi cysylltiadau perthnasol i gynrychioli pob gwasanaeth a chytuno ar gylch gorchwyl.	Ffurio grŵp traws-wasanaeth o gysylltiadau a nodwyd a sefydlu strwythur cyfarfod ac adrodd rheolaidd.
6.2	Cynnal rhaglen o ddiweddariadau briffio rheolaidd (o leiaf bob chwarter) gyda Deilydd y Portffolio dros Newid Hinsawdd /Hyrwyddwr Bioamrywiaeth.	Cynnal cyfarfodydd bob chwarter rhwng y Deilydd Portffolio a'r Uwch Swyddog Perthnasol i roi gwybodaeth am ddiweddariadau bioamrywiaeth ac am gynnydd prosiectau.		
6.3	Cynyddu'r cydweithio rhwng CSYM a sefydliadau / partneriaethau perthnasol er mwyn gwella cyfleoedd cydweithio a chydariannu ar faterion bioamrywiaeth.	Wedi bod yn gweithio mewn partneriaeth â sawl sefydliad. Llauer o'r gwaith hwn wedi'i hwyluso gan yr LNP.	Astudiaethau achos yn tynnu sylw at nifer y sefydliadau a weithiwyd gyda nhw mewn partneriaeth.	Parhau i gydweithio gyda chyrrff allanol fydd yn ceisio ymgymryd â gwaith a fydd o fudd i fioamrywiaeth .
6.4	Archwilio cyfleoedd i dîm caffael CSYM gynnwys bioamrywiaeth wrth gaffael e.e. defnyddio cynhyrchion pren o ffynonellau cynaliadwy a defnyddio compost di-fawn.		Angen sicrhau dull cyson o weithredu wrth gaffael a gallu dangos bod deunyddiau a brynir yn dod o ffynonellau cynaliadwy.	Gellir mynd i'r afael â hyn fel rhan o waith y grŵp traws-wasanaeth (6.1).